

บทที่ 2

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทอำนาจหน้าที่ของพนักงานอัยการ

ในทางกฎหมายมหาชน (Public Law) รัฐ (State) จะเป็นผู้ดูแลรักษาผลประโยชน์ส่วนรวม (Public Interest or General Interest) ทั้งนี้ เพื่อคุ้มครองประโยชน์สาธารณะโดยประชาชนจะเป็นผู้ที่ได้รับประโยชน์นั่นเอง ดังนั้น รัฐจะกระทำการใดๆ ก็ตามจะต้องคำนึงถึงประโยชน์สาธารณะเสมอ¹ ในสาธารณรัฐฝรั่งเศส (France) อัยการ (Procureur) ก็มีหน้าที่ (Fonction) ในการดูแลผลประโยชน์ของพระมหากษัตริย์ (Roi) และเป็นผู้แทนของพระมหากษัตริย์ (Le Présentant du Roi) หน้าที่สำคัญของอัยการฝรั่งเศสในระยะแรกจึงมุ่งไปในทางรักษาผลประโยชน์ของรัฐ (Intérêts de l'État) ในทางเศรษฐกิจ (Économie) และการคลัง (Finance) มากกว่าหน้าที่อื่นแม้ต่อมาาระบบกษัตริย์จะเสื่อมไป แต่อัยการก็ยังมีหน้าที่ที่สำคัญและยังถือว่าเป็นผู้แทนชุมชน เกี่ยวกับการรักษาผลประโยชน์ของรัฐ ในทางเศรษฐกิจและการคลังก็ได้แพร่ขยายไปพร้อมกันด้วย² นอกจากนี้ เหตุที่ทำให้พนักงานอัยการเข้าไปเกี่ยวข้องกับคดีแพ่ง (Affaires Civiles) นั้น ยังเกิดจากความจำเป็นในการสร้างความเจริญภายในประเทศในด้านต่างๆ ตามความเจริญของสังคม ประกอบกับแนวความคิดในเรื่องสิทธิ (Droits) เสรีภาพ (Liberté) และผลประโยชน์ของประชาชน (Intérêts de Peuple) ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรื่องทางแพ่งที่ต้องได้รับความคุ้มครองโดยผ่านกระบวนการยุติธรรม (Processus de Jugement) เพื่อให้สังคมอยู่ได้ด้วยความสะดวกสุข (Paix) พนักงานอัยการซึ่งมีความรู้ความสามารถทางด้านกฎหมายและเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐอยู่แล้ว จึงได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่เพื่อคุ้มครองสิทธิเสรีภาพและผลประโยชน์ของประชาชน โดยผ่านกระบวนการยุติธรรม

จากแนวความคิดดังกล่าว พนักงานอัยการจึงต้องเข้ามารับหน้าที่คุ้มครองประโยชน์ของรัฐและสังคม ในฐานะตัวแทนของรัฐและประชาชน³ ตั้งแต่ประเทศไทยได้ริเริ่มมีพนักงานอัยการ

¹ ชาญชัย แสงวงศ์. (2552). *คำอธิบายกฎหมายปกครอง* (พิมพ์ครั้งที่ 15). กรุงเทพฯ: วิญญูชน. หน้า 71-72.

² ภาณี บูระนไพบูลย์. (2548). *บทบาทของพนักงานอัยการในการดำเนินคดีแพ่งเพื่อคุ้มครองประโยชน์สาธารณะ: ศึกษากรณีการเรียกค่าเสียหายแทนประชาชน*. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 23-24.

³ สมเจตน์ อำนวยสวัสดิ์. (2530). *ปัญหาการดำเนินคดีแพ่งของพนักงานอัยการในประเทศไทย*. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 30-32.

ขึ้นผลสืบเนื่องประการสำคัญที่ได้รับ คือ การมีบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถทางกฎหมาย ซึ่งทำหน้าที่เป็นทนายความผู้รักษาผลประโยชน์ของพระมหากษัตริย์ และกระทรวง ทบวง กรม หรือเจ้าพนักงานต่างๆ ของกระทรวง ทบวง กรม อันเป็นแนวคิดของฝรั่งเศสและอังกฤษ แต่เนื่องจากอิทธิพลทางการเมืองของสาธารณรัฐฝรั่งเศสที่มีต่อประเทศไทยในด้านการยุติธรรม และเหตุผลในด้านการรักษาผลประโยชน์ของกษัตริย์ อัยการของไทยจึงถูกตั้งขึ้นเพื่อให้ทำหน้าที่ในการดูแลผลประโยชน์ของพระมหากษัตริย์และต่อจากนั้นจึงพัฒนาไปสู่การดำเนินคดีอาญาแผ่นดิน ซึ่งเป็นหน้าที่ในทางกฎหมาย และแม้จะเกิดการเปลี่ยนแปลงการเมืองการปกครองอำนาจหน้าที่ในการดำเนินคดีอาญา (Criminal Proceedings) ยังคงมีอยู่เช่นเดิม แต่เพิ่มอำนาจในส่วนของการดำเนินคดีแพ่ง (Civil Proceedings) เพื่อรักษาผลประโยชน์ของรัฐซึ่งหมายถึงประโยชน์ของประชาชนด้วย ดังปรากฏในพระราชบัญญัติพนักงานอัยการ พ.ศ. 2478 และพระราชบัญญัติพนักงานอัยการ พ.ศ. 2498 รวมถึงพระราชบัญญัติองค์กรอัยการและพนักงานอัยการ พ.ศ. 2553 ที่มีผลใช้บังคับอยู่ในขณะนี้ก็ได้มีการกำหนดอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการดำเนินคดีอาญา และการดำเนินคดีแพ่ง รวมทั้งยังกำหนดอำนาจหน้าที่ในเรื่องการบังคับคดีโดยพนักงานอัยการไว้ด้วย ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าพระราชบัญญัติองค์กรอัยการและพนักงานอัยการ พ.ศ. 2553 เป็นกฎหมายฉบับแรกที่ริเริ่มให้พนักงานอัยการมีอำนาจในคดีรักษาผลประโยชน์ของรัฐว่าด้วยการบังคับคดีแพ่ง การบังคับคดีปกครอง และการบังคับคดีอาญาในส่วนคำปรับ⁴

แนวคิดเรื่องการลงโทษผู้กระทำความผิดอาญา

เนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์สังคมจึงต้องมีการรวมกลุ่มกันเพื่อพึ่งพาอาศัยกัน ทำให้ต้องมีกฎเกณฑ์หรือข้อตกลงในการอยู่ร่วมกัน เพื่อให้เกิดความสงบสุขและความเป็นระเบียบเรียบร้อยภายในสังคม และหากบุคคลใดในสังคมกระทำการฝ่าฝืนกฎเกณฑ์หรือข้อตกลงย่อมต้องมีการลงโทษ ผู้ที่ฝ่าฝืน ดังนั้นการลงโทษจึงเป็นสิ่งจำเป็นและเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

1) ความหมายของโทษในคดีอาญา

มีนักปราชญ์และนักนิติศาสตร์หลายท่านได้ให้ความหมายของคำว่า “โทษ” ไว้ดังนี้

(1) Grotius⁵ ให้ความหมายคำว่า โทษ หมายถึง ผลร้ายที่ผู้กระทำได้รับเนื่องจากผลร้ายที่เขาได้ก่อขึ้น (Malum Passionis Quod Infligitur ob Malum Actonis)

⁴ อนุชาติ คงมาลัย. (2551). *การดำเนินคดีอาญา คดีแพ่ง และคดีปกครองของส่วนราชการ หน่วยงานของรัฐ และรัฐวิสาหกิจ*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก: http://www.humanrights.ago.go.th/index.php?option=com_alphacontent§ion=4&cat=18&sort=5&Itemid=11&limit=30&limitstart=0&lang=thai. [2556, 3 สิงหาคม].

⁵ Grotius. อ้างถึงใน ณรงค์ โจหาญ. (2543) *หลักกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา*. กรุงเทพฯ: วิญญูชน. หน้า 13-14.

(2) ศาสตราจารย์ H.L.A. Hart⁶ ให้นิยามว่า โทษจะต้องประกอบด้วยสาระสำคัญ 5 ประการ ดังนี้

(2.1) โทษจะต้องก่อให้เกิดความเจ็บปวด (Pain) หรือผลอย่างอื่นที่ก่อให้เกิดความไม่พอใจ (Unpleasant)

(2.2) โทษต้องใช้เพื่อตอบแทนความผิด

(2.3) โทษต้องลงแก่ผู้กระทำความผิดหรือสงสัยว่าเป็นผู้กระทำความผิด

(2.4) โทษจะต้องเป็นวิธีการซึ่งบุคคลอื่นนอกจากผู้กระทำความผิดนำมาใช้

(2.5) ผู้กำหนดโทษต้องเป็นเจ้าพนักงานที่กฎหมายให้อำนาจลงโทษเพื่อตอบแทนการกระทำความผิดทางอาญา

(3) ศาสตราจารย์ Johannes Andenaes⁷ ให้นิยามว่า โทษ ต้องประกอบด้วยลักษณะ ดังนี้

(3.1) การลงโทษเป็นผลร้ายที่รัฐนำมาใช้ลงโทษแก่ผู้กระทำความผิด ดังนั้นหากเป็นผลร้ายที่เอกชนเป็นผู้ลงโทษไม่อยู่ในความหมายของการลงโทษนี้

(3.2) การลงโทษจะกระทำได้อต่อเมื่อมีการกระทำผิดต่อกฎหมาย

(3.3) การลงโทษจะต้องเป็นการตอบแทนเพื่อให้ผู้กระทำความผิดเข้าใจว่าโทษเป็นผลร้ายที่ตนได้รับจากการกระทำความผิด

(4) Herbert L. Packer⁸ ได้ให้คำจำกัดความว่า โทษ หมายถึง การใช้กฎหมายที่ทำให้ผู้ต้องรับโทษประสบความยากลำบากหรือเหตุการณ์รูปแบบอื่นๆ ซึ่งเป็นสภาวะที่ไม่พึงปรารถนา ทั้งนี้ เพื่อเป็นไปตามผลแห่งการกระทำความผิดซึ่งได้ถูกกำหนดให้เป็นความผิดโดยกฎหมาย

จากความหมายและคำนิยามดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าการให้ความหมายในแง่มุมที่ต่างกันออกไป ซึ่งหากพิจารณาถึงลักษณะของโทษแล้ว สามารถแยกพิจารณาได้เป็น 3 ประการ คือ⁹

(1) พิจารณาจากลักษณะ เนื่องจากโทษเป็นบทบังคับของกฎหมายอาญา สิ่งที่จะเป็นบทบังคับได้ย่อมมีลักษณะเป็นผลร้าย ซึ่งอาจเป็นผลร้ายต่อร่างกาย เสรีภาพ ทรัพย์สิน หรือสิทธิของผู้ถูกลงโทษ

⁶ H.L.A. Hart. อ้างถึงใน ณรงค์ โจหาญ. อ้างแล้ว. หน้า 14.

⁷ Johannes Andenaes. (1965). *The general Part of the Criminal Law of Norway*. New Jersey: Wiley. pp. 8-11.

⁸ Herbert L. Packer. (1968). *The Limits of The Criminal Sanction*. n.p. p.21.

⁹ สหชน รัตนไพจิตร. (2527). *ความประสงค์ของการลงโทษอาญา : ศึกษาเฉพาะประเทศไทยสมัยใช้กฎหมายลักษณะอาญาและประมวลกฎหมายอาญา*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 8-9.

(2) พิจารณาจากการใช้โทษทางอาญา แยกพิจารณาได้ 2 กรณี คือ

ประการแรก ผู้มีอำนาจใช้โทษ คือ องค์กรหรือนุคคลที่กฎหมายอาญากำหนดไว้ เนื่องจากผู้มีอำนาจลงโทษผู้กระทำความผิดจะต้องเป็นผู้ที่มีอำนาจตามกฎหมาย แต่ถ้าเป็นองค์กรหรือนุคคลซึ่งกฎหมายอาญาไม่ได้กำหนดให้อำนาจไว้แล้วมาให้ผลร้ายแก่นุคคลอื่น ผลร้ายนั้นก็ไม่ใช่โทษ

ประการที่สอง ผู้ถูกลงโทษ นุคคลที่จะถูกลงโทษได้จะต้องเป็นผู้ฝ่าฝืนกฎหมายหรือกระทำความผิดตามที่กฎหมายบัญญัติ

(3) พิจารณาจากธรรมชาติ (Nature) หมายถึง เมื่อมีการกระทำความผิดกฎหมายอาญาและถูกลงโทษย่อมถือได้ว่าผู้นั้นละเมิดบรรทัดฐานของสังคม การที่เขาได้รับโทษจึงเป็นการตอบแทนการกระทำซึ่งผิดกฎหมายและการกระทำนี้มีลักษณะเป็นการตำหนิผู้กระทำความผิดอยู่ในตัวจึงสมควรได้รับโทษทางอาญา

ดังนั้น จากที่กล่าวมาข้างต้นเห็นได้ว่าโทษทางอาญา คือ ผลร้ายซึ่งผู้กระทำความผิดได้รับเนื่องจากการฝ่าฝืนกฎหมายอาญา โดยผู้ซึ่งมีอำนาจให้ผลร้ายจะต้องมีอำนาจตามที่กฎหมายกำหนดและผลร้ายที่ผู้กระทำความผิดได้รับนั้นเป็นการตอบแทนการฝ่าฝืนกฎหมาย ซึ่งการตอบแทนนี้มีลักษณะตำหนิผู้กระทำความผิดนั้น¹⁰

2) ลักษณะทั่วไปของโทษในคดีอาญา

โทษเป็นวิธีการบังคับ (Sanction) ที่รัฐใช้ปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดอาญา และเป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายอาญาจึงต้องอยู่ในบังคับของหลักเกณฑ์ทั่วไป 3 ประการ¹¹ ดังนี้

(1) โทษต้องเป็นไปตามกฎหมาย หมายความว่า การจะลงโทษนุคคลใด จะต้องมิกฎหมายบัญญัติว่าการกระทำนั้นมีโทษ และโทษที่จะลงแก่ผู้นั้นจะต้องมีวิธีการและจำนวนโทษซึ่งเป็นไปตามกฎหมายกำหนด หลักนี้เป็นหลักประกันสิทธิเสรีภาพของประชาชนอันมาจากภาษิตในภาษาละตินที่ว่า “Nullum Crimen Nulla Poena Sine Lege” หรือที่แปลเป็นภาษาไทยว่า “ไม่มีกฎหมายก็ไม่มีผิดและไม่มีโทษ” ซึ่งหลักนี้มีบัญญัติรับรองไว้ในประมวลกฎหมายอาญามาตรา 2 วรรคแรก บัญญัติว่า “นุคคลจะต้องรับโทษในทางอาญาต่อเมื่อได้กระทำการอันกฎหมายที่ใช้ในขณะนั้นบัญญัติเป็นความผิดและกำหนดโทษไว้ และโทษที่จะลงแก่ผู้กระทำความผิดนั้นต้องเป็นโทษที่บัญญัติไว้ในกฎหมาย”

(2) โทษต้องเป็นไปโดยเสมอภาค หมายความว่า การลงโทษนุคคลผู้กระทำความผิดในฐานะใดฐานะหนึ่งจะต้องกระทำโดยไม่เลือกปฏิบัติ ไม่ว่าผู้นั้นจะมีความแตกต่างกันในฐานะ

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 10.

¹¹ จิตติ ดิงศภัทย์. (2546). *กฎหมายอาญา ภาค 1*. กรุงเทพฯ: สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา. หน้า 1014-1024.

สภาพแวดล้อมหรือปัจจัยอื่น เมื่อกระทำความผิดฐานเดียวกันจะต้องได้รับโทษในอัตราเดียวกัน อย่างไรก็ตาม โทษต้องไปโดยเสมอภาคนี้ไม่จำเป็นต้องถึงขนาดที่ว่าทุกคนที่กระทำความผิดฐานเดียวกันต้องรับโทษจำนวนเท่ากัน เพราะเป็นดุลพินิจของศาลที่จะกำหนดโดยคำนึงถึงพฤติการณ์หรือความร้ายแรงแห่งความผิดเป็นรายคดีไป

(3) โทษมีลักษณะเป็นการเฉพาะตัวบุคคล หมายความว่า โทษนั้นเป็นเรื่องที่จะกระทำต่อตัวผู้กระทำความผิดโดยตรงเท่านั้น จะไม่มีการตกทอดไปยังทายาทดังเช่นสิทธิและหน้าที่อันเกี่ยวข้องกับทรัพย์สินตามกฎหมายมรดก ดังนี้ เมื่อผู้กระทำความผิดถึงแก่ความตาย ความผิดและโทษก็เป็นอันระงับไปตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 39 (1) และประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 38

ดังนั้นเห็นได้ว่าโทษทางอาญาที่ลงแก่ผู้กระทำความผิดนั้น ต้องมีกฎหมายบัญญัติว่าการกระทำนั้นมีโทษและวิธีการลงโทษอย่างไร และต้องมีความเสมอภาคไม่ว่าผู้ใดจะกระทำความผิดก็ย่อมได้รับโทษตามที่กฎหมายบัญญัติเช่นกัน

3) ทฤษฎีการลงโทษในคดีอาญา

การลงโทษทางอาญาไม่ว่าจะเป็นโทษที่บังคับเอา กับเนื้อตัวร่างกายหรือเป็นโทษที่บังคับเอา กับทรัพย์สินของผู้กระทำความผิด ย่อมส่งผลต่อตัวผู้กระทำความผิด โดยตรง และในขณะเดียวกัน การลงโทษทางอาญาก็เป็นการกระตุ้นเตือนให้สมาชิกในสังคมได้รับทราบผลร้ายจากการกระทำผิด เพื่อจะได้เกรงกลัวไม่กระทำความผิดและดำเนินชีวิตภายใต้กรอบที่กฎหมายกำหนดไว้ ทฤษฎีการลงโทษต่างๆ จึงเกิดขึ้นมาว่าการลงโทษควรมีวัตถุประสงค์อย่างไร ซึ่งทฤษฎีที่สำคัญในปัจจุบัน คือ

(1) ทฤษฎีการลงโทษเพื่อเป็นการทดแทน (Retribution)

การลงโทษเพื่อเป็นการทดแทนการกระทำผิดมีพื้นฐานมาจากแนวคิดในเรื่องการแก้แค้น (Revenge) หรือชดใช้ความเสียหายให้แก่ผู้เสียหาย¹² หรือเรียกว่าเป็นทฤษฎีที่เริ่มต้นมาจากความสำนึกของมนุษย์ที่จะสนองตอบต่อการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง¹³ โดยรัฐเข้ามาทำหน้าที่ในการลงโทษผู้กระทำความผิดเอง ซึ่งการลงโทษที่ชอบธรรมตามหลักของทฤษฎีทดแทนนี้จะต้องประกอบด้วยเงื่อนไข 3 ประการ¹⁴ คือ

(1.1) การลงโทษต้องเป็นการทดแทนความเสียหาย (Vindication) หมายถึง ความถูกต้องของการลงโทษจะต้องกระทำลงไปเพื่อเป็นการทดแทนหรือแก้แค้นให้แก่ผู้เสียหายจากการที่ผู้กระทำความผิดได้ทำให้เกิดความเสียหายขึ้น ยิ่งไปกว่านั้นจะต้องเป็นการทำให้ผู้เสียหายรู้สึก

¹² ณรงค์ ใจหาญ. อ้างแล้ว. หน้า 23.

¹³ อภิรัตน์ เพ็ชรศิริ. (2548). *ทฤษฎีอาญา*. กรุงเทพฯ: วิญญูชน. หน้า 88.

¹⁴ ณรงค์ ใจหาญ. อ้างแล้ว. หน้า 21-22.

พอใจและคิดว่าเป็นการกระทำที่ยุติธรรมแล้ว ทฤษฎีนี้ชี้ว่าการละเลยเรื่องความรู้สึกของผู้เสียหายที่ต้องการแก้แค้นแก่ผู้กระทำผิดนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง เพราะจะทำให้ผู้เสียหายหรือญาติพี่น้องของเขา รู้สึกเสื่อมศรัทธาที่มีต่อรัฐว่าไม่อาจเยียวยาความเสียหายให้เขาได้ การลงโทษโดยคำนึงถึงความพอใจของผู้เสียหายนี้จะทำให้ผู้เสียหายยอมรับว่าการลงโทษโดยรัฐเป็นความชอบธรรมและยอมรับว่าการแก้แค้นผู้กระทำผิดไม่ใช่หน้าที่ของเอกชน แต่เป็นหน้าที่ของรัฐ

(1.2) การลงโทษต้องกระทำเพื่อให้เกิดความเป็นธรรม (Fairness) ทฤษฎีนี้มองหน้าที่ของบุคคลในด้านการเมืองและกึ่งสัญญาประชาคม ที่เรียกว่า การต่างตอบแทน (Reciprocity) มีหลักว่าการจะใช้กฎหมายมีผลคุ้มครองประโยชน์สุขแก่ส่วนรวม คนทุกคนจะต้องเคารพกฎหมายและปฏิบัติตามกฎหมาย การที่ผู้กระทำผิดฝ่าฝืนกฎหมายอาญาแต่ละครั้งเท่ากับว่าผู้กระทำผิดเอาเปรียบบุคคลอื่นที่เชื่อฟังกฎหมาย และข้อได้เปรียบนี้จะเห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้นถ้าเป็นการกระทำผิดอาญาที่รู้กันอย่างแพร่หลาย ดังนั้นการลงโทษผู้กระทำผิดจึงเป็นการที่ทำให้ผู้กระทำผิดและบุคคลที่เชื่อฟังกฎหมายตระหนักว่า บุคคลที่ละเมิดกฎหมายจะต้องถูกดำเนินคดีและผู้ที่ได้เปรียบจากการฝ่าฝืนกฎหมายจะต้องถูกลงโทษ และการชดใช้ความได้เปรียบของการกระทำผิดเป็นเรื่องระหว่างรัฐกับผู้กระทำผิด แม้ว่าผู้เสียหายจะยกโทษให้แล้วแต่ผู้กระทำผิดก็ยังคงต้องได้รับโทษอยู่ดี

(1.3) การลงโทษจะต้องได้สัดส่วนกับความผิด (Proportionality of Punishment) ทฤษฎีนี้เห็นว่า จำนวนโทษที่ผู้กระทำผิดควรจะได้รับจะต้องเท่ากับกับความเสียหายที่เขาได้กระทำการจากการกระทำผิดนั้น อย่างไรก็ดี อาจมีข้อยกเว้นจากหลักดังกล่าวได้ 2 กรณี คือ กรณีที่การลงโทษสูงกว่าความเสียหายที่ผู้กระทำก่อขึ้นนั้น สามารถกระทำได้ในกรณีของการลงโทษจำคุกตลอดชีวิตแก่ผู้กระทำผิดที่เป็นอันตรายต่อสังคม เพื่อปกป้องสังคมให้ปลอดภัยยิ่งขึ้น ในทางตรงกันข้าม การลงโทษอาจต่ำกว่าสัดส่วนแห่งความผิด ในกรณีที่ผู้กระทำผิดไม่มีโอกาสที่จะกระทำผิดนั้นอีก

สำหรับโทษปรับก็มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการทดแทนความเสียหายที่เกิดขึ้นอย่างหนึ่ง ซึ่งทำโดยการบังคับเอาทรัพย์สินของผู้กระทำผิด แต่การทดแทนนี้ไม่เหมือนกับ การแก้แค้นเสียทีเดียว เพราะการแก้แค้นเป็นการตอบแทนเพื่อให้สาสมกับความรู้สึกเคียดแค้นของผู้ที่รับความเสียหาย ส่วนการทดแทนแม้จะทำให้เกิดความพอใจกับผู้เสียหายอยู่บ้างแต่ไม่ได้กระทำไปเพื่อระงับอารมณ์ของผู้เสียหาย แต่เป็นการกระทำเพื่อความเป็นธรรม อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันนี้ การลงโทษปรับไม่มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการทดแทน เนื่องจากในปัจจุบันนี้เมื่อผู้ต้องหาหรือจำเลยชำระค่าปรับแล้ว เงินค่าปรับนั้นจะตกเป็นของหลวงมิได้มีการแบ่งให้กับผู้เสียหายเพื่อเป็นการชดเชยความเสียหายที่เกิดขึ้นแต่อย่างใด หากว่าผู้เสียหายต้องการได้รับการชดใช้ก็จะต้องดำเนินการฟ้องเรียกค่าสินไหมในทางแพ่งเอง เว้นแต่ว่าคดีนั้นเป็นคดีแพ่งเกี่ยวเนื่องกับคดีอาญาซึ่งให้อำนาจพนักงานอัยการในการเรียกค่าเสียหายให้กับผู้เสียหายได้ด้วย

(2) ทฤษฎีการลงโทษเพื่อเป็นการข่มขู่ (Deterrence)

การลงโทษเพื่อเป็นการข่มขู่นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อจะทำให้ผู้กระทำความผิดเข็ดหลาบ และเกรงกลัวจนไม่กล้ากระทำความผิดอีกต่อไป และเพื่อเป็นการเตือนมิให้คนอื่น ๆ ทำตามอย่างผู้กระทำความผิด เพราะจะถูกลงโทษเช่นเดียวกัน¹⁵ นอกจากนี้ ทฤษฎีนี้เห็นว่า การลงโทษที่จะมีผลต่อการข่มขู่ได้นั้น ผู้ลงโทษต้องกำหนดโทษให้สูงจนทำให้ผู้กระทำความผิดเกรงกลัว เพราะบุคคลกระทำการ โดยคำนึงถึงผลดีและผลเสียที่ตามมา หากการกระทำความผิดได้ผลดีมากกว่าโทษที่ได้รับรู้นั้น จะกระทำความผิด แต่ถ้าโทษที่ได้รับมากกว่าผลที่ได้จากการกระทำความผิดผู้กระทำก็จะไม่กระทำความผิด¹⁶ โดยการข่มขู่นี้มี 2 ลักษณะ¹⁷ คือ

(2.1) การข่มขู่โดยเฉพาะ หมายถึง การลงโทษเป็นการข่มขู่ผู้ถูกลงโทษเองมิให้กระทำความผิดอีก

(2.2) การข่มขู่โดยทั่วไป หมายถึง การลงโทษผู้กระทำความผิดมีผลทำให้ประชาชนที่เห็นการลงโทษกลัวไม่กล้าจะกระทำความผิดนั้นด้วย ซึ่งการข่มขู่โดยวิธีนี้เข้าทำนองสุภาษิตไทยที่ว่า “เชือดไก่ให้ลิงดู”¹⁸

อย่างไรก็ตาม Jeremy Bentham¹⁹ กล่าวว่า การกระทำให้ประชาชนกลัวไม่กล้ากระทำความผิดอาญานั้น จะต้องบังคับโทษโดยมีลักษณะ 4 ประการ ดังนี้

(1) การลงโทษจะต้องแน่นอน (Certainty) หมายความว่า จะต้องลงโทษแก่บุคคลทุกคนที่ฝ่าฝืนกฎหมาย ดังนั้นบุคคลใดที่ทำความผิดจะต้องถูกฟ้องและลงโทษตามกฎหมาย

(2) การลงโทษจะต้องมีความรุนแรง (Severity) หมายความว่า ความร้ายแรงของโทษที่จะลงแก่ผู้กระทำความผิดจะต้องร้ายแรงพอที่จะยับยั้งความต้องการในการทำความผิด

(3) การลงโทษต้องกระทำโดยฉับไว (Celerity) หมายความว่า กระบวนการพิจารณาและลงโทษนั้นจะต้องกระทำไปโดยรวดเร็ว มิใช่รอไว้เป็นเวลานานจนคนทั่วไปลืมนึกว่าบุคคลนี้กระทำความผิดอย่างไร

¹⁵ สมยศ วัฒนภิรมย์. (2536). *การรอกการลงโทษและการรอกการกำหนดโทษปรับ*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 18.

¹⁶ ณรงค์ ใจหาญ และคณะ. (2549). *ศึกษาความเป็นไปได้ในการกำหนดชั้นโทษและการนำไปปรับใช้ในประมวลกฎหมายอาญา*. รายงานการศึกษาลับสมบูรณโครงการวิจัยสำนักงานกิจการยุติธรรม. หน้า 8-9.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

¹⁸ ณรงค์ ใจหาญ. (2543). อ้างแล้ว. หน้า 28.

¹⁹ ณรงค์ ใจหาญ. (2543). อ้างแล้ว. หน้า 29.

(4) การลงโทษจะต้องกระทำโดยเปิดเผยต่อสาธารณชน (Publicity) หมายความว่า การลงโทษจะต้องกระทำให้สาธารณชนได้เห็นหรือรับทราบ เพื่อผลของการข่มขู่บุคคลทั่วไป

สำหรับการลงโทษปรับในปัจจุบันจะเห็นได้ว่า มีลักษณะเป็นการข่มขู่โดยเฉพาะ หากเป็นการลงโทษกับผู้ที่มิฐานะยากจนด้วยแล้ว การลงโทษปรับย่อมกระทบกระเทือนถึงตัวผู้ได้กระทำผิดและรวมถึงครอบครัวของเขาด้วย อย่างไรก็ตามในกรณีที่ลงโทษปรับในจำนวนเงินเดียวกันย่อมไม่มีผลกระทบต่อผู้ที่กระทำผิดที่มีฐานะทางเศรษฐกิจ โทษปรับก็อาจก่อให้เกิดความไม่ยุติธรรมแก่ผู้ลงโทษได้ในกรณีที่ปรับเป็นจำนวนเงินเท่ากัน ดังนั้นจุดประสงค์ของการลงโทษเพื่อการข่มขู่ไม่อาจใช้ได้กับการลงโทษปรับผู้กระทำความผิดที่มีฐานะทางเศรษฐกิจ ประกอบกับการลงโทษปรับส่วนใหญ่เป็นความผิดเล็กน้อยก็ไม่อาจทำให้ผู้กระทำความผิดเดือดร้อนทางด้านเศรษฐกิจและไม่อาจทำให้เสียชื่อเสียงเกียรติยศของตนไปได้

(3) ทฤษฎีการลงโทษเพื่อเป็นการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิด (Reformation and Rehabilitation)

การลงโทษเพื่อแก้ไขหรือฟื้นฟูจิตใจผู้กระทำความผิดมุ่งหมายต่อตัวผู้กระทำความผิดโดยตรง มิได้ต้องการให้มีผลถึงบุคคลอื่น โดยมีเป้าหมายที่จะใช้การลงโทษเป็นวิธีการเปลี่ยนหรือแก้ไขหรือเยียวยารักษาจิตใจของผู้กระทำให้ลดความรู้สึกต่อต้านกฎหมาย และกลับมามีความเห็นดีเห็นชอบด้วยการปฏิบัติตามกฎหมาย ตลอดจนมีความสามารถยับยั้งตนเองมิให้คิดหรือกระทำการอันเป็นความผิดอีกต่อไป ผลของการลงโทษในลักษณะนี้จึงคล้ายคลึงกับการข่มขู่โดยเฉพาะตัวผู้กระทำความผิด เพราะมีความประสงค์จะมีให้บุคคลนั้นกระทำผิดขึ้นอีก²⁰

โดยพื้นฐานของแนวความคิดการลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิด คือ การที่บุคคลกระทำความผิดเกิดขึ้นจากการที่จิตใจของผู้นั้นเห็นว่า สิ่งที่เขากระทำเป็นสิ่งที่ถูกต้อง จึงกระทำลงไปโดยไม่รู้ว่าการกระทำนั้นฝ่าฝืนปทัสถานของสังคม เหตุที่ทำให้เขามีทัศนคติที่ผิดเช่นนี้ เนื่องจากสภาพแวดล้อมของผู้นั้นหรือสภาพจิตใจของเขาเองมีความเห็นที่ผิดไป ดังนั้นหากผู้กระทำความผิดได้รับการแก้ไขหรือเยียวยารักษาให้มีค่านิยมและทัศนคติที่ถูกต้องตรงกับปทัสถานของสังคมก็จะทำให้ผู้นั้นหลีกเลี่ยงไม่กระทำผิดอีกต่อไป²¹

วิธีการลงโทษที่ทำให้เกิดผลดีเป็นการแก้ไขหรือฟื้นฟูจิตใจผู้กระทำความผิดอาจกระทำได้หลายวิธีขึ้นอยู่กับลักษณะและพื้นฐานทางจิตใจของผู้กระทำความผิด การลงโทษตามความมุ่งหมายนี้จึงมีลักษณะเป็นการแก้ไขผู้กระทำความผิดเป็นรายบุคคล (Individualization) และมุ่งเน้นที่การบำบัดรักษา

²⁰ ณรงค์ โจหาญ. (2543). อ้างแล้ว. หน้า 31.

²¹ ณรงค์ โจหาญ. (2543). อ้างแล้ว. หน้า 32.

(Treatment) แทนการลงโทษเพื่อให้ได้รับการเจ็บปวดทรมาน (Punishment) ตามแนวความคิดนี้ โทษประหารชีวิตและโทษจำคุกมิได้ก่อให้เกิดผลเป็นการแก้ไขความประพฤติของผู้กระทำผิด²²

การลงโทษผู้กระทำผิดโดยวัตถุประสงค์ของการแก้ไขหรือฟื้นฟูผู้กระทำผิด มีความจำเป็นต้องใช้วิธีการที่หลากหลายและเฉพาะราย เพราะสาเหตุของการที่บุคคลกระทำความผิด แม้ว่าเป็นการกระทำความผิดฐานเดียวกัน แต่อาจมีสาเหตุที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับสภาพจิตใจและสภาพแวดล้อมของผู้นั้น ด้วยเหตุนี้ จึงมีความจำเป็นต้องอาศัยการบำบัดแก้ไขเฉพาะรายโดยผู้เชี่ยวชาญ ทั้งด้านสังคม จิตวิทยา ทัศนวิทยา และต้องใช้เวลา ตลอดจนงบประมาณที่เหมาะสม²³

ในส่วนของการลงโทษปรับนั้นถือได้ว่า เป็นการลงโทษเพื่อเป็นการแก้ไขปรับปรุงได้เช่นกัน เนื่องจากโทษปรับเป็นโทษที่บังคับเอาทรัพย์สินของผู้กระทำความผิด และเป็นการหลีกเลี่ยงการลงโทษจำคุกระยะสั้น ซึ่งไม่เป็นผลดีแก่ผู้กระทำผิดและครอบครัวของเขาด้วย ในการถูกตราหน้าจากสังคมว่าเป็นคนชู้ฉุก นอกจากนี้ในปัจจุบันการลงโทษปรับมีการนำมาตรากฎการทำงาน บริการสังคมหรือทำงานสาธารณประโยชน์แทนค่าปรับมาใช้ เพื่อให้ผู้กระทำความผิดได้มีโอกาสตอบแทนสังคมบ้าง และยังช่วยให้ผู้กระทำความผิดรู้สึกมีคุณค่าและสามารถอยู่ร่วมกับครอบครัวได้ ไม่รู้สึกที่ถูกทอดทิ้งหรือรู้สึกแปลกแยกจากสังคม และเกิดมุมมองใหม่ในชีวิตอันจะช่วยพัฒนา ศักยภาพของผู้กระทำความผิด ได้อีกด้วย

(4) ทฤษฎีการลงโทษเพื่อเป็นการตัดไม่ให้โอกาสกระทำผิดอีก (Incapacitation)

การลงโทษเพื่อตัดโอกาสมิให้ผู้นั้นกระทำผิดอีก พิจารณาว่าการลงโทษทำให้บุคคลนั้นหมดความสามารถที่จะกระทำผิด สังคมจึงปลอดภัยจากการกระทำผิดซึ่งเกิดจากบุคคลผู้ต้องโทษนั้น แม้ว่าผู้ต้องโทษจะเกรงกลัวโทษหรือจะได้รับการแก้ไขฟื้นฟูจิตใจให้กลับตัวเป็นคนดี จากการรับโทษหรือไม่ก็ไม่สำคัญ แต่ในระหว่างที่ผู้ต้องโทษได้รับโทษอยู่จะถูกตัดความสามารถในการกระทำผิดอีก ความมุ่งหมายตามแนวความคิดนี้จึงคล้ายกับการลงโทษเพื่อข่มขู่หรือแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิด แต่ต่างกันตรงแนวความคิดนี้มุ่งป้องกันการกระทำผิดซ้ำโดยวิธีการทำให้หมดโอกาสในการกระทำผิด²⁴

อย่างไรก็ตาม การลงโทษเพื่อการตัดไม่ให้โอกาสกระทำผิดอีกแบ่งออกได้เป็น 2 กรณี²⁵ คือ

²² ณรงค์ ใจหาญ. (2543). อ้างแล้ว. หน้า 32.

²³ ณรงค์ ใจหาญ. (2543). อ้างแล้ว. หน้า 33.

²⁴ ณรงค์ ใจหาญ. (2543). อ้างแล้ว. หน้า 34.

²⁵ ภราดร ภควัฒน์. (2522). *การคุ้มครองสิทธิมนุษยชนเกี่ยวกับการลงโทษ*. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 29.

(4.1) การตัดโอกาสแบบถาวร ได้แก่ การลงโทษประหารชีวิต จำคุกตลอดชีวิต วิธีนี้มีผลทำให้ผู้กระทำความผิดไม่มีโอกาสสร้างความเดือดร้อนให้แก่สังคมได้อีกเลย แต่มีโอกาสมิให้กระทำความผิดเฉพาะอย่างได้ เช่น การตอน เป็นการตัดโอกาสมิให้กระทำความผิดฐานข่มขืนกระทำชำเราอีก เป็นต้น

(4.2) การตัดโอกาสแบบชั่วคราว ได้แก่ การลงโทษจำคุกมีกำหนดเวลา และโทษประการอื่นนอกจากโทษที่มีลักษณะเป็นการตัดโอกาสแบบถาวร เช่น โทษกักขังแทนค่าปรับ วิธีนี้เป็นวิธีที่เกิดปัญหามาก คือ ต้องพิจารณาว่าจะใช้วิธีการอย่างไรที่จะทำให้ผู้ถูกลงโทษสามารถละเว้น การกระทำความผิดได้ตลอดไปเมื่อพ้นโทษแล้ววิธีการที่จะช่วยให้ผู้ที่พ้นโทษเป็นผู้ที่ไม่กระทำความผิดอีก คือ วิธีการลงโทษที่ไม่มีกำหนดเวลาแน่นอน กล่าวคือ ในระยะเวลาที่ผู้ต้องโทษยังคงได้รับโทษอยู่หากเจ้าหน้าที่พิจารณาเห็นว่าผู้ต้องโทษยังไม่สามารถกลับตนเป็นคนดีได้ก็ยังคงไม่ปล่อยตัว การกำหนดเช่นนี้ไม่อาจกำหนดล่วงหน้าได้เพราะไม่อาจทราบความประพฤติล่วงหน้าของบุคคลได้

สำหรับโทษปรับนั้นเห็นได้ว่า หากมองเพียงผิวเผินอาจไม่ใช่โทษที่ใช้ลงแก่ผู้กระทำความผิดเพื่อตัดโอกาสไม่ให้กระทำความผิดอีกได้ เนื่องจากเมื่อชำระค่าปรับแล้วผู้นั้นก็เป็นอันพ้นโทษ แต่ในกรณีที่ผู้ต้องโทษปรับเป็นผู้มีฐานะยากจน การลงโทษปรับอาจเป็นการตัดโอกาสไม่ให้กระทำความผิดในลักษณะชั่วคราว เนื่องจากการลงโทษปรับมีมาตรการให้กักขังแทนค่าปรับได้ หากปรากฏว่าผู้นั้นไม่มีเงินหรือทรัพย์สินที่สามารถยึดมาชำระค่าปรับได้

จากวัตถุประสงค์ในการลงโทษปรับทางอาญา ซึ่งเดิมกฎหมายอาญาส่วนใหญ่จะมีวัตถุประสงค์หลักไปในทางแก้แค้นทดแทน การลงโทษปรับจึงเป็นการลงโทษเพื่อทดแทนให้แก่ผู้เสียหาย เช่น ผู้กระทำความผิดอาจถูกปรับห้าเท่าของมูลค่าทรัพย์สินที่ขโมยไป การลงโทษในระยะแรกจึงเป็นการลงโทษที่รุนแรงเด็ดขาดและขัดต่อหลักมนุษยธรรมอยู่บ้าง แต่ต่อมาเมื่อรัฐเข้ามาจัดการเรื่องความยุติธรรม การลงโทษปรับก็มีลักษณะไปในทางข่มขู่ แม้ว่าการลงโทษปรับผลของการข่มขู่ไม่ให้บุคคลกล้ากระทำความผิด หรือเพื่อเป็นตัวอย่างให้คนทั่วไปเห็นว่าเมื่อกระทำความผิดแล้วจะต้องได้รับโทษจึงเกรงกลัวไม่กล้ากระทำความผิดนั้นจะไม่เท่าเทียมกันได้ทุกคน เพราะการลงโทษปรับเป็นการบังคับเอากับทรัพย์สินซึ่งแต่ละคนมีไม่เท่าเทียมกัน แต่การลงโทษปรับเป็นการข่มขู่ผู้กระทำความผิดได้ระดับหนึ่งแม้ผู้กระทำความผิดคนนั้นจะมีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดี ต่อมาการลงโทษทางอาญามีการมองถึงแนวความคิดเพื่อประโยชน์ในอนาคตในด้านการปรับปรุงแก้ไขฟื้นฟู เพื่อให้ผู้กระทำความผิดมีโอกาสกลับตัวเป็นคนดี การใช้ความรุนแรงแต่อย่างเดียวโดยไม่คำนึงถึงปัจจัยต่างๆ ที่ทำให้ผู้นั้นกลายเป็นผู้กระทำความผิดติดนิสัยเป็นการลงโทษที่ไม่บังเกิดผลดีต่อสังคม หลักการของการลงโทษเพื่อทดแทนและการข่มขู่จึงไม่สามารถทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการลงโทษ

ทางอาญาอย่างแท้จริง ทำให้แนวคิดในการลงโทษปรับเริ่มเปลี่ยนแปลงไปโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการแก้ไขปรับปรุงผู้กระทำความผิดและเป็นการป้องกันสังคมแทน ในขณะที่เดียวกันผู้กระทำความผิดที่มีโทษปรับก็สามารถเข้าสู่สังคมได้อย่างภาคภูมิใจ โดยอาจใช้มาตรการให้ผู้ต้องโทษปรับทำงานบริการสังคมหรือทำงานสาธารณประโยชน์ซึ่งเป็นมาตรการลงโทษทดแทนการลงโทษปรับได้

2.1 แนวคิดในเรื่องการบังคับคดีอาญา

ภายหลังจากที่ศาลได้ตัดสินชี้ขาดว่าจำเลยเป็นผู้กระทำความผิดแล้ว ศาลจะกำหนดโทษที่จะลงแก่ผู้กระทำความผิดในคำพิพากษา และคำพิพากษาซึ่งเสร็จเด็ดขาดแล้วนั้นจะนำไปสู่การปฏิบัติให้เป็นไปตามคำพิพากษาที่เรียกว่า “การบังคับคดี” ซึ่งการบังคับคดีในประเทศไทยมีทั้งการบังคับคดีแพ่งตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง และการบังคับคดีอาญาตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา โดยการศึกษาเรื่องนี้มุ่งเน้นศึกษาเฉพาะการบังคับคดีอาญาเท่านั้น

2.1.1 โครงสร้างการดำเนินคดีอาญาทั่วไป

การดำเนินคดีอาญาเป็นหน้าที่โดยตรงของรัฐ โดยทั่วไปการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐมีโครงสร้างเป็น 4 ขั้นตอน²⁶ คือ

1) การดำเนินคดีอาญาขึ้นก่อนการฟ้อง (Vorverfahren) คือ การดำเนินการตั้งปวงของเจ้าพนักงานก่อนการยื่นฟ้อง อันได้แก่ การสอบสวนของพนักงานสอบสวนและการดำเนินการของพนักงานอัยการก่อนการยื่นฟ้อง กระบวนการดำเนินคดีอาญาในขั้นตอนนี้เป็นกระบวนการเดียวกัน แม้ว่าเจ้าพนักงานผู้ทำหน้าที่จะมีหลายฝ่ายก็ตาม

2) การดำเนินคดีอาญาขึ้นการประทับฟ้อง คือ เมื่อมีการยื่นฟ้องคดีอาญาต่อศาลแล้ว ต้องมีการดำเนินคดีอีกขั้นตอนหนึ่ง คือ “การดำเนินคดีอาญาขึ้นประทับฟ้อง” (Zwischenverfahren) กล่าวคือ ศาลจะต้องพิจารณาในเบื้องต้นว่าจะสมควรประทับฟ้องนั้นไว้พิจารณาต่อไปหรือไม่ ในขั้นตอนนี้ศาลจะพิจารณาเพียงมูลคดีเท่านั้น ซึ่งโดยปกติในคดีที่พนักงานอัยการยื่นฟ้องศาลอาจจะเห็นว่าคดีมีมูลแล้วและส่งประทับฟ้องก่อนเสมอจึงจะส่งประทับฟ้องนั้นได้ เนื่องจากการไต่สวนมูลฟ้องในคดีที่ผู้เสียหายฟ้องเป็นกระบวนการบังคับตามกฎหมาย หากไม่กระทำยอมทำให้การประทับฟ้องนั้นเสียไป ดังที่ศาลฎีกาได้เคยกล่าวไว้ว่า “บทบัญญัติเกี่ยวกับไต่สวนมูลฟ้องเป็นบทบัญญัติเกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน” กล่าวคือ เป็นกระบวนการที่เป็นเงื่อนไขบังคับให้ต้องกระทำก่อน (Prerequisite)

²⁶ คณิต ฒ นคร. (ม.ป.ป.). *ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา: หลักกฎหมายและพื้นฐานการเข้าใจ*. คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต. หน้า 44-45.

3) การดำเนินคดีอาญาชั้นการพิจารณา (Hauptverfahren) คือ กระบวนการของการดำเนินคดีอาญาในศาลจังหวัดจากศาลตั้งประทับฟ้องแล้ว การพิจารณาเป็นขั้นตอนดำเนินคดีอาญาที่มีเป้าหมายเพื่อวินิจฉัยเกี่ยวกับการกระทำและความชั่วของจำเลย กล่าวคือ วินิจฉัยว่าจำเลยได้กระทำตามที่ถูกกล่าวหาในฟ้องนั้นหรือไม่ ในกรณีที่ศาลเห็นว่าจำเลยได้กระทำผิดจริง ศาลก็จะพิจารณาลงโทษจำเลยและศาลอาจกำหนดใช้วิธีการเพื่อความปลอดภัย หรือมาตรการบังคับทางอาญาอื่นด้วยแล้วแต่กรณี การพิจารณาอาจกระทำเฉพาะในศาลชั้นต้นเพียงศาลเดียว หรืออาจจะกระทำในศาลอุทธรณ์หรือศาลฎีกาก็ได้

4) การดำเนินคดีอาญาชั้นการบังคับคดี (Vollstreckungsverfahren) คือ การบังคับตามคำพิพากษาอันถึงที่สุดของศาล การบังคับคดีอาญาเป็นขั้นตอนของการดำเนินคดีเมื่อคดีถึงที่สุดแล้ว ในการบังคับคดีอาญาโดยทั่วไปกระทำโดยการออกหมายบังคับคดี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ การออกหมายจำคุก จึงทำให้การบังคับคดีอาญาเป็นเรื่องของกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ซึ่งแตกต่างกับ “การบังคับโทษอาญา” กล่าวคือ การบังคับโทษอาญาเป็นเรื่องของกฎหมายว่าด้วยการบังคับโทษหรือกฎหมายราชทัณฑ์

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าการดำเนินคดีอาญาแบ่งออกได้เป็น 2 ตอนใหญ่ๆ คือ “การดำเนินคดีอาญาชั้นกำหนดคดี” และสิ่งที่เชื่อมโยงให้การดำเนินคดีอาญาทั้งสองชั้นดังกล่าวติดต่อกัน คือ “คำพิพากษาถึงที่สุด”

1) การดำเนินคดีอาญาชั้นกำหนดคดี คือ การดำเนินการทั้งหลายของเจ้าพนักงานเป็นการกระทำเพื่อยืนยันข้อกล่าวหา ซึ่งถ้าฟังได้โดยปกติเจ้าพนักงานก็จะฟ้องเพื่อให้ศาลพิจารณาพิพากษาต่อไป และเมื่อได้มีการยื่นฟ้องแล้ว การดำเนินการทั้งหลายในศาลในคดีที่เจ้าพนักงานได้ฟ้องแล้วนั้น รวมทั้งคดีที่ผู้เสียหายฟ้องก็เป็นการกระทำเพื่อยืนยันข้อกล่าวหาเช่นเดียวกับการดำเนินการในชั้นเจ้าพนักงาน และถ้าฟังได้ว่ามีการกระทำผิดจริง ศาลก็จะกำหนด “มาตรการบังคับทางอาญา” (โทษและ/หรือวิธีการเพื่อความปลอดภัย และมาตรการการบังคับทางอาญาอื่นๆ) สำหรับคดีนั้น การดำเนินการทั้งหลายของเจ้าพนักงานทั้งนอกศาลและในศาลรวมทั้งการดำเนินการทั้งหลายของศาลซึ่งอาจเป็นหลายชั้นศาลจนกระทั่งมีคำพิพากษาถึงที่สุดนั้นเป็นขั้นตอนของการดำเนินคดีอาญาที่เรียกว่า “การดำเนินคดีอาญาชั้นกำหนดคดี” (Erkenntnisverfahren)

2) การดำเนินคดีอาญาชั้นบังคับคดี คือ เมื่อศาลได้พิพากษากำหนดมาตรการบังคับทางอาญาในคดีใดและคำพิพากษาในคดีนั้นถึงที่สุดแล้วก็จะต้องมีการจัดการบังคับให้เป็นไปตามคำพิพากษาอันถึงที่สุดแล้วนั้นต่อไป เว้นแต่จะได้มีการลดโทษ เปลี่ยนโทษ หรือยกโทษ หรืออื่นๆ การดำเนินการหลังจากที่ศาลได้พิพากษากำหนดมาตรการบังคับทางอาญาเมื่อคำพิพากษาถึงที่สุดแล้วนี้เรียกว่า “การดำเนินคดีอาญาชั้นบังคับคดี” (Vollstreckungsverfahren) โดยในประเทศภาคพื้นยุโรป

“การดำเนินคดีอาญาชั้นบังคับคดี” มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่า “การดำเนินคดีอาญาชั้นกำหนดคดี” และ “เจ้าพนักงานบังคับคดีอาญา” ในประเทศยุโรปภาคพื้น คือ “พนักงานอัยการ” แต่สำหรับในประเทศไทยเรานั้น “การดำเนินคดีอาญาชั้นบังคับคดี” มีขั้นตอนน้อย และ “เจ้าพนักงานบังคับคดีอาญา” ไม่ใช่พนักงานอัยการ หากแต่เป็น “ศาล”²⁷

2.1.2 ความหมายและหลักการบังคับคดีอาญา

1) ความหมายของการบังคับคดีอาญา

จากโครงสร้างการดำเนินคดีอาญาโดยทั่วไปจะเห็นว่า การบังคับคดีอาญาเป็นขั้นตอนสุดท้ายในการดำเนินคดีอาญา เพื่อนำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษ โดยมีคำพิพากษาถึงที่สุดเป็นตัวเชื่อมโยงการดำเนินคดีอาญาในชั้นกำหนดคดีและการดำเนินคดีอาญาในชั้นบังคับคดีเข้าด้วยกัน กฎหมายว่าด้วยการบังคับคดีอาญาเป็นกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาซึ่งมีบัญญัติในมาตรา 45 ถึงมาตรา 251 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

การบังคับคดีอาญา หมายถึง กระบวนการที่กระทำไปเพื่อให้มีการบังคับให้เป็นไปตามคำพิพากษาที่ถึงที่สุด รวมตลอดทั้งการวินิจฉัยสั่งการอันเกี่ยวกับการบังคับให้เป็นไปตามคำพิพากษาที่ถึงที่สุดแล้วนั้นด้วย และไม่หมายเฉพาะการดำเนินการตามคำพิพากษาที่ถึงที่สุดให้ลงโทษประหารชีวิต จำคุก หรือกักขังเท่านั้น แต่รวมถึงการดำเนินการตามคำพิพากษาที่ถึงที่สุดให้ลงโทษปรับและอื่นๆ ด้วย เช่น วิธีการเพื่อความปลอดภัย เป็นต้น²⁸

การบังคับคดีอาญา เช่น การออกหมายจำคุก การสั่งปรับ และการวินิจฉัยว่าควรทุเลาการลงโทษหรือไม่ จะเห็นได้ว่า การบังคับคดีอาญาจึงเป็นเรื่องที่ต้องมีการบังคับให้เป็นไปตามคำพิพากษา และผู้ที่ดำเนินการให้เป็นไปตามคำพิพากษา เรียกว่า เจ้าพนักงานบังคับคดีอาญา ซึ่งเจ้าพนักงานบังคับคดีอาญาในประเทศไทย คือ ศาล แต่ในประเทศภาคพื้นยุโรปเจ้าพนักงานบังคับคดีอาญา คือ พนักงานอัยการ²⁹

ส่วนการบังคับโทษอาญา เป็นมาตรการในการดำเนินการเกี่ยวกับโทษจำคุก และโทษหรือวิธีการเพื่อความปลอดภัยที่เป็นการจำกัดเสรีภาพของบุคคล³⁰ เพราะฉะนั้นการบังคับโทษจึงเป็นเรื่องที่อยู่นอกกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา³¹ เช่น การที่จะจำคุกผู้ต้องคำพิพากษาถึงที่สุดไว้

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 416-418.

²⁸ คณิต ฒ นคร. อ้างแล้ว, หน้า 45.

²⁹ ชนินญา (รัชนี) ชัยสุวรรณ. (2526). *การใช้ดุลพินิจในการดำเนินคดีอาญาของอัยการ*. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 24.

³⁰ คณิต ฒ นคร. อ้างแล้ว, หน้า 45.

³¹ คณิต ฒ นคร. อ้างแล้ว, หน้า 650

ณ ที่ใด การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังอย่างไร การพักโทษ การปล่อยก่อนกำหนด รวมทั้งการดำเนินการเกี่ยวกับการประหารชีวิตด้วย โดยมีเจ้าพนักงานราชทัณฑ์ กรมราชทัณฑ์ เป็นเจ้าพนักงานบังคับโทษ จึงอาจกล่าวได้ว่ากฎหมายว่าด้วยการบังคับโทษเป็นกฎหมายที่บัญญัติขึ้นมาเพื่อกำหนดวิธีปฏิบัติในการที่จะจัดการกับผู้กระทำความผิดในขั้นตอนสุดท้ายของกระบวนการยุติธรรม โดยการควบคุมผู้กระทำความผิดไว้ตามคำพิพากษาของศาล เพื่อแก้ไขและปรับปรุงผู้กระทำความผิดให้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ไม่ดีเสียใหม่ จนสามารถกลับเข้าสู่สังคมและอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างปกติสุข โดยกฎหมายดังกล่าวนี้จะกำหนดลักษณะและวิธีการบังคับโทษจำคุก โทษกักขังและกำหนดลักษณะและวิธีการเพื่อความปลอดภัยชนิดที่เป็นการจำกัดสิทธิเสรีภาพที่กระทำในเรือนจำและทัณฑสถานทั้งหลาย

2) หลักการบังคับคดีอาญา

ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 245 บัญญัติว่า “...เมื่อคดีถึงที่สุดแล้ว ให้บังคับคดีโดยไม่ชักช้า...” จากบทบัญญัติของกฎหมายดังกล่าวสามารถสรุปหลักการบังคับคดีอาญาได้ ดังนี้

(1) การบังคับคดีต้องกระทำโดยไม่ชักช้า กล่าวคือ เมื่อคดีถึงที่สุดแล้วศาลต้องออกหมายบังคับคดีอาญาทันที เป็นต้นว่าออกหมายจำคุกส่งไปยังเจ้าพนักงานราชทัณฑ์ ดังนั้นการบังคับคดีอาญาจึงไม่มีการคุ้มครองชั่วคราวก่อนพิพากษาดังเช่นคดีแพ่ง

(2) การบังคับคดีอาญาต้องเป็นไปตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา จะนำเรื่องการบังคับคดีแพ่งตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาใช้บังคับโดยอนุโลมไม่ได้ เว้นแต่การบังคับตามคำพิพากษาหรือคำสั่งให้คืนหรือใช้ราคาทรัพย์สิน ค่าสินไหมทดแทนหรือค่าธรรมเนียมตามมาตรา 249 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ซึ่งให้บังคับตามบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง

(3) เมื่อผู้กระทำความผิดตายลง การบังคับคดีอาญาย่อมเป็นอันระงับไปตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 38 เนื่องจากการบังคับคดีอาญามุ่งลงโทษผู้กระทำความผิดเป็นการเฉพาะตัว และไม่เป็นสิทธิหรือหน้าที่ที่สามารถตกทอดเป็นมรดกให้กับทายาทได้

กล่าวโดยสรุปจะเห็นได้ว่า การบังคับคดีอาญาเป็นกระบวนการจัดการให้มีลงโทษผู้กระทำความผิดภายหลังที่ศาลมีคำพิพากษาถึงที่สุด และไม่จำกัดว่าจะเป็นการลงโทษประเภทใด เช่น การออกหมายจำคุก การออกหมายกักขัง และการลงโทษปรับ เป็นต้น แต่ไม่รวมถึงการกำหนดวิธีปฏิบัติในการควบคุมผู้กระทำความผิดที่เป็นการจำกัดสิทธิเสรีภาพที่กระทำในเรือนจำหรือทัณฑสถานซึ่งเป็นเรื่องของการบังคับโทษ

2.2 แนวคิดในเรื่องการบังคับโทษปรับ

วัตถุประสงค์ของกฎหมายอาญามีหลายประการแต่ทุกประการมีวัตถุประสงค์เหมือนกัน คือ ต้องการลงโทษผู้กระทำความผิด ซึ่งการลงโทษนั้นอาจเป็นไปเพื่อการแก้แค้นทดแทน (Retribution) หรือเพื่อการข่มขู่ (Deterrence) หรือเพื่อการปรับปรุงแก้ไข (Reformation) หรือเพื่อตัดไม่ให้มีโอกากระทำความผิดอีก (Incapacitation) ของผู้กระทำความผิดก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับทฤษฎีการลงโทษซึ่งมีอยู่หลายทฤษฎี และสุดแท้แต่ว่ากฎหมายอาญาตลอดจนการบังคับใช้กฎหมายอาญาในประเทศนั้นๆ จะใช้ทฤษฎีใดเป็นหลัก

การลงโทษปรับอาจจะไม่ใช่โทษที่เก่าแก่ที่สุดในโลก แต่ก็มีขึ้นระยะใกล้เคียงกับที่มีโทษทางอาญาอื่นๆ และน่าจะมีก่อนโทษจำคุก³² ศาสตราจารย์เกอฮาร์ด เกรบิง (Gerhardt Grebing) กล่าวว่าโทษปรับมีขึ้นเพื่อลดทอนโทษที่ผู้เสียหายจะทำร้ายผู้กระทำความผิด เป็นการแก้แค้นทดแทนในสมัยที่การแก้แค้นทดแทนยังแพร่หลายอยู่ ข้อนี้เห็นได้แม้ในกฎหมายฮัมมูราบี กฎหมายอินเดียโบราณ กฎหมายอียิปต์โบราณ และกฎหมายกรีกโบราณ³³ โดยในสมัยพระเจ้าฮัมมูราบีกษัตริย์ แห่งบาบิโลนมีการลงโทษผู้กระทำความผิด เพื่อเป็นการแก้แค้นทดแทนที่เรียกว่า ตาต่อตา ฟันต่อฟัน หรือ Lex Talionis สำหรับการลงโทษปรับนั้นมีการกำหนดว่าการเอาทรัพย์สินของผู้อื่นมาใช้โดยมิชอบ ผู้กระทำความผิดอาจถูกปรับถึงห้าเท่าแห่งมูลค่าของทรัพย์สินนั้น ในกรณีเป็นการ โจรกรรมสัตว์เลี้ยงโทษปรับถึงสิบเท่า ถ้าเป็นการประทุษร้ายต่อทรัพย์สินของแผ่นดินหรือทรัพย์สินของหลวงโทษปรับอาจหนักถึงสามสิบเท่าของราคาทรัพย์สิน

ต่อมากฎหมายเยอรมันโบราณได้สร้างกฎเกณฑ์เกี่ยวกับโทษปรับหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ว่ากฎหมายเป็นกฎหมายมหาชน จึงแยกเอาโทษปรับออกมาจากการชดเชยค่าเสียหาย (Compensation) และมีการนำโทษปรับมาใช้ควบคู่โทษจำคุก เพื่อให้ศาลใช้ดุลพินิจลงโทษอย่างใดอย่างหนึ่งหรือทั้งสองอย่างก็ได้ จึงทำให้การลงโทษปรับห่างไกลจากการแก้แค้นทดแทน แต่กลายเป็นการข่มขู่ผู้กระทำความผิดให้หวาดกลัวและเข็ดหลาบมากยิ่งขึ้น ต่อมาโทษปรับตามกฎหมายโรมานอ-เยอรมานิกได้พัฒนาไปอีกขั้นหนึ่ง คือ ใช้เป็นการลงโทษสถานเบาสำหรับความผิดลหุโทษ (Petty Crimes) ซึ่งเป็นความผิดเล็กน้อยที่ผู้กระทำความผิดไม่ควรถูกปรับโทษสถานอื่นเนื่องจากโทษร้ายทารุณเกินไป

ในปัจจุบันเป็นที่เข้าใจว่าโทษปรับ คือ โทษที่บังคับเอาแก่ทรัพย์สิน อันได้แก่ตัวเงินของผู้กระทำความผิดเพื่อตัดได้แก่แผ่นดิน การตกได้แก่แผ่นดินในระยะแรกๆ ถือว่าเป็นการจ่ายค่า

³² โทเมน ภทธริมย์. (2536). “โทษปรับ”. *วารสารอัยการ*, ฉบับที่ 163, ปีที่ 14, หน้า 161-162.

³³ Grebing Gerhardt. (1982). *The Fine in Comparative Law : A Survey of 21 Countries*. n.p. pp. 6-7.

ทรัพย์สินเป็นการไถ่โทษ (Composition) กล่าวคือ เมื่อผู้กระทำความผิดจ่ายค่าไถ่โทษแก่รัฐและผู้เสียหายแล้ว ก็จะไม่มีการแก้แค้นทดแทนกันอีกต่อไปดังที่ปรากฏในกฎหมาย 12 โต๊ะ นักทฤษฎีทนายเรียกระบบ เช่นนี้ว่า ระบบความยุติธรรมโดยเอกชน (Private dettlemet)³⁴ แต่ความผิดบางอย่างรัฐเป็นผู้เสียหายโดยตรง เช่น การทรยศต่อชาติ การเป็นไส้ศึก การทำลายทรัพย์สินของแผ่นดิน หรือการกระทำความผิดต่อคนเป็นจำนวนมาก รัฐจึงตกอยู่ในฐานะประหนึ่งผู้เสียหาย รัฐจึงควรได้ค่าไถ่โทษด้วยความคิดนี้ ทำให้โทษปรับตกได้แก่แผ่นดินมีเหตุผลแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น เมื่อระบบศาลเป็นรูปเป็นร่างชัดเจนขึ้น การบังคับคดีของเอกชนต้องกระทำในศาลของแผ่นดินก็มีความจำเป็นต้องเสียค่าขึ้นศาลหรือภาษีสำหรับพิจารณาคดี ตลอดจนค่าตอบแทนค่าใช้จ่ายต่างๆ ของรัฐที่เข้ามาบริหารจัดการระบบความยุติธรรม สิ่งเหล่านี้ยังเป็นเหตุผลมากขึ้นที่รัฐเรียกเอาค่าปรับตกได้แก่แผ่นดิน³⁵

ในประเทศไทยการลงโทษปรับมีมานานตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยก่อนราชการที่ 5 แต่ต่อมาเมื่อมีการบัญญัติใช้กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 โทษปรับได้ถูกเปลี่ยนแปลงโดยถือว่าโทษปรับเป็นการชำระโทษให้แก่รัฐจึงต้องตกเป็นของหลวงทั้งหมด³⁶ ส่วนสินไหมนั้นต่อมาได้กลายเป็นค่าสินไหมทดแทนในทางแพ่ง และหากผู้เสียหายต้องการให้มีการชดใช้ค่าเสียหาย ก็จะต้องไปดำเนินการฟ้องร้องเรียกค่าสินไหมทดแทนตามกฎหมายลักษณะละเมิดเอง

2.2.1 ลักษณะของโทษปรับ

จากแนวคิดในเรื่องโทษปรับและหลักการกำหนดโทษปรับย่อมนำใจได้ว่า โทษปรับมีลักษณะดังนี้

1) เป็นโทษที่บังคับเอาแก่ทรัพย์สินของผู้กระทำความผิด และทรัพย์สินนั้น คือ เงิน การบังคับเอาแก่ทรัพย์สินอื่น เช่น ช้างของเครื่องประดับ หรือทรัพย์สินมีค่าอย่างอื่นไม่ใช่โทษปรับ ถ้าทรัพย์สินนั้นเกี่ยวข้องกับกระทำความผิด ก็ถือว่าเป็นโทษเกี่ยวกับการริบทรัพย์สิน (Confiscation)³⁷

2) เงินที่บังคับได้มาหรือค่าปรับต้องตกเป็นของแผ่นดินหรือตกเป็นของหลวง ลักษณะข้อนี้ใช้แยกโทษปรับออกจากเรื่องค่าเสียหายในทางแพ่ง อาจกล่าวได้ว่า ลักษณะข้อนี้เริ่มชัดเจนขึ้นเมื่อได้เปลี่ยนความผิดจาก “ระบบความยุติธรรมโดยเอกชน” มาเป็น “ระบบความยุติธรรมโดยรัฐ”

³⁴ โทเมน ภทธริมย์. อ้างแล้ว. หน้า 161-162.

³⁵ Grebing Gerhardt. *supra*. pp. 6-7.

³⁶ กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ.127. มาตรา 17 โทษปรับนั้น ท่านหมายความว่า จำนวนเงินอันกำหนดไว้ในคำพิพากษา ให้ปรับเป็นพินัยหลวง.

³⁷ การริบทรัพย์สินอาจเป็นการริบทั้งหมด (General confiscation) ดังที่ในสมัยอยุธยา เรียกว่า ริบราชบาตร หรือ อาจเป็นการริบทรัพย์สินเฉพาะส่วน (Special confiscation) ซึ่งตรงกับการริบทรัพย์สินในปัจจุบัน.

กล่าวคือ รัฐเข้ามาเป็นผู้เสียหายหรือรัฐเข้ามาเป็นผู้จัดการความยุติธรรมแทนผู้เสียหาย และเมื่อมีการแยกกฎหมายแพ่งและกฎหมายอาญาชัดเจนขึ้นตามกฎหมาย Romano-Germanic ซึ่งต่อมาได้มีผู้พยายามอธิบายความแตกต่างระหว่างโทษปรับในทางอาญากับค่าปรับในทางแพ่งตามกฎหมายไทย ดังนี้

ประการที่หนึ่ง การปรับในทางแพ่งเพื่อชดใช้ความเสียหายแก่เอกชนผู้ได้รับความเสียหาย แต่การปรับในทางอาญาเพื่อเป็นการลงโทษผู้กระทำความผิด

ประการที่สอง เงินค่าปรับทางแพ่ง คู่กรณีเป็นผู้ตกลงกันได้ แต่เงินค่าปรับทางอาญากฎหมายกำหนดไว้

ประการที่สาม เงินค่าปรับทางแพ่งจะบังคับให้ผู้ถูกปรับจำคุกแทนไม่ได้ แต่เงินค่าปรับทางอาญายังบังคับให้ผู้ถูกปรับจำคุกแทนได้

ประการที่สี่ การปรับทางอาญาเป็นโทษย่อมเป็นการเสื่อมเสียเกียรติยศแก่ผู้ถูกปรับอยู่ในตัว แต่การปรับในทางแพ่งไม่ใช่โทษจึงไม่เป็นการเสื่อมเสียเกียรติยศแก่ผู้ถูกปรับอยู่ในตัว

3) โทษปรับเป็นโทษที่อาจใช้เป็นเอกเทศโดยไม่มีโทษอื่นด้วยก็ได้ หรืออาจใช้ควบคู่กับโทษอาญาสถานอื่นก็ได้ กฎหมายต่างประเทศนิยมใช้โทษปรับสถานเดียวสำหรับความผิดเล็กน้อย เช่น ประมวลกฎหมายอาญาญี่ปุ่น ใช้ลงโทษในความผิดลหุโทษ ตามกฎหมายโทษไทยปรับสถานเดียวจะใช้ในการความผิดที่สมควรมีโทษเล็กน้อย หรือมีจะนั้นก็มักนิยมใช้กับความผิดใหม่ๆ ที่เพิ่งสร้างขึ้นให้เป็นความผิดอาญา ตัวอย่างจะเห็นได้ชัดในกรณีความผิดอาญาทางเศรษฐกิจ การคุ้มครองผู้บริโภค การค้าที่ไม่เป็นธรรม ความผิดของกรรมการในกรณีนิติบุคคลควรรับโทษทางอาญา³⁸ แต่โทษปรับเมื่อมีการนำมาใช้ในการความผิดใหม่ๆ เช่นนี้มักเป็นโทษปรับที่รุนแรงมีปริมาณมาก ในทำนองว่าถ้าจะลงเป็นโทษจำคุกก็เห็นว่าอาจเป็นโทษหนักเกินไปจึงลงโทษปรับแทน แต่เมื่อมีการกำหนดโทษปรับแล้วก็กำหนดค่าปรับให้สูงสมกับที่ความผิดเป็นความผิดทางเศรษฐกิจ เรียกได้ว่าเป็นการลงโทษแก่เศรษฐกิจของผู้กระทำความผิดก็ว่าได้

4) ส่วนการใช้โทษปรับควบคู่กับความผิดทางอาญาสถานอื่น เช่น จำคุกและปรับก็เพื่อให้ผู้กระทำความผิดรับโทษหนักขึ้น รุนแรงขึ้น อันจะมีผลเป็นการข่มขู่ได้ดีกว่าโทษใดโทษหนึ่งเพียงสถานเดียว

³⁸ รองพล เจริญพันธ์. (2521). “การใช้โทษปรับเป็นมาตรการคุ้มครองผู้บริโภคในเรื่องคำพรรณนาคุณภาพสินค้าหรือการโฆษณาที่ไม่เป็นธรรมต่อผู้บริโภค”. *วารสารนิติศาสตร์*, 10, 2, หน้า 316-319.

จะเห็นได้ว่าโทษปรับเป็นโทษที่ต้องการบังคับเอากับทรัพย์สินของผู้กระทำความผิด เนื่องจากกฎหมายเห็นว่า ถ้าผู้กระทำความผิดไม่ควรลงโทษถึงขนาดตัดรอนเสรีภาพ ก็ให้ลงโทษต่อทรัพย์สินแทน คือ โทษปรับนั่นเอง³⁹

2.2.2 ประเภทของโทษปรับ

การกำหนดโทษปรับและการลงโทษปรับทางอาญานั้นในหลายประเทศได้พัฒนาระบบการลงโทษเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม ออกมาใช้บังคับในหลายรูปแบบ เพื่อให้ได้มาซึ่งรูปแบบในการลงโทษปรับที่เหมาะสมกับประเทศของตนมากที่สุด โดยพิจารณาถึงตัวผู้กระทำความผิด ผู้เสียหาย ตลอดจนผลกระทบต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับสังคม ซึ่งการลงโทษปรับในปัจจุบันสามารถแยกได้เป็น 3 ประเภท ดังนี้

1) การปรับตามจำนวนที่กฎหมายกำหนด (Ordinary fine)

เป็นระบบการกำหนดโทษปรับแบบตายตัว (Fixed Sum System) ซึ่งการกำหนดค่าปรับอาจเป็นการระบุค่าปรับอัตราเดียว เช่น 10,000 บาท หรือระบุค่าปรับเฉพาะอัตราขั้นสูง เช่น ไม่เกิน 10,000 บาท หรือระบุค่าปรับเฉพาะอัตราขั้นต่ำ เช่น ไม่ต่ำกว่า 10,000 บาท หรือกำหนดค่าปรับทั้งอัตราขั้นสูงและขั้นต่ำ เช่น ไม่ต่ำกว่า 10,000 บาท แต่ไม่เกิน 10,000 บาท เป็นต้น

ในการลงโทษปรับตามอัตราขั้นสูงสุดและต่ำสุดนี้เป็นการปรับที่ใช้กันอยู่ทั่วไปและเป็นรูปแบบการปรับที่ใช้มากที่สุด โดยเฉพาะในประมวลกฎหมายอาญาและพระราชบัญญัติการพนัน พ.ศ. 2478 ซึ่งระบบดังกล่าวได้ให้อำนาจศาลในการใช้ดุลพินิจกำหนดช่วงของค่าปรับ กล่าวคือ ศาลจะปรับได้ไม่ต่ำกว่าอัตราที่กฎหมายกำหนดและจะต้องไม่เกินอัตราที่กฎหมายกำหนดเช่นกัน และศาลจะต้องกำหนดอัตราค่าปรับให้เหมาะสมและได้สัดส่วนกับผู้กระทำความผิดแต่ละราย โดยศาลจะต้องพิจารณาถึงฐานะทางเศรษฐกิจของผู้กระทำความผิด ตลอดจนความเป็นอยู่มาประกอบในการกำหนดโทษปรับ เนื่องจากผู้กระทำความผิดแต่ละรายมีฐานะทางเศรษฐกิจแตกต่างกัน บางคนร่ำรวยแต่บางคนยากจน เพื่อให้การลงโทษปรับบรรลุวัตถุประสงค์ของการลงโทษ กล่าวคือ หากศาลลงโทษในอัตราเดียวกันย่อมส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่และฐานะของผู้กระทำความผิดที่มีฐานะยากจนเป็นอย่างมาก แต่ในทางตรงกันข้ามการลงโทษปรับดังกล่าวจะไม่ส่งผลกระทบต่อผู้กระทำความผิดที่มีฐานะร่ำรวยเลย นอกจากนี้ในการกำหนดโทษปรับในระบบนี้อาจจะไม่ได้สัดส่วนกับภาวะเงินเฟ้อ และยังมีข้อโต้แย้งในเรื่องการใช้ดุลพินิจของศาลในการกำหนดโทษปรับว่าจะใช้โทษปรับโดยคำนึงถึงสัดส่วนหรือความสัมพันธ์กับเรื่องใด ซึ่งปกติแล้วจะมีดังนี้⁴⁰

³⁹ สมพร พรหมพิลาธร. (2512). “โทษปรับ”. *อัยการนิเทศ*, 31,4, หน้า 443.

⁴⁰ พิรุฬห์ โศกุลวรรณ. *การลงโทษปรับทางอาญา*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 62.

(1) การกำหนดสัดส่วนหรืออัตราโทษปรับให้ได้สัดส่วนกับภัยอันตรายหรือความผิด (Proportionment according to Harm and Guilt) เกณฑ์ในการกำหนดโทษปรับให้ได้สัดส่วนนั้น อาจใช้หลักการเดียวกันกับการกำหนดโทษจำคุกให้ได้สัดส่วนกับความรุนแรงของการกระทำความผิด อย่างไรก็ตาม การกำหนดอัตราโทษอาจคำนึงถึงสภาพแวดล้อมต่างๆ ที่เกิดขึ้นประกอบการพิจารณา กำหนดโทษปรับด้วย

(2) การกำหนดสัดส่วนตามภาวะเศรษฐกิจและการเงิน (Proportionment according to Economy or Financial Circumstances)

Filangieri และ Bentham⁴¹ เสนอความคิดว่า การปรับต้องได้สัดส่วนกับฐานะการเงินของผู้กระทำความผิด และให้ความเห็นว่า บุคคลสองคนที่ทำความผิดร้ายแรงเท่ากันจะได้รับโทษเสมอภาคกัน แม้ว่าผู้กระทำความผิดทั้งสองจะถูกปรับในจำนวนที่ไม่เท่ากัน แต่เมื่อเทียบสัดส่วนของทรัพย์สินที่มีอยู่แล้วเท่ากัน เช่น โทษในการกระทำความผิดอาญาอาจถูกกำหนดให้เป็นโทษปรับ 1 ใน 3 หรือ 1 ใน 4 ของจำนวนทรัพย์สินที่ผู้ต้องหา มีอยู่ อย่างไรก็ตาม วิธีการดังกล่าวก็อาจมิใช่วิธีการที่ทำให้เกิดความเสมอภาคในการลงโทษ ด้วยเหตุที่ว่า 1 ใน 10 ของผู้ต้องหาที่มีเงินหนึ่งล้านบาทย่อมมีค่าต่างจาก 1 ใน 10 ของผู้ต้องหาที่มีเงินหนึ่งพันบาท

อย่างไรก็ตาม มีผู้โต้แย้งความเห็นของนักนิติศาสตร์นี้ว่า การลงโทษดังกล่าวอาจใช้ไม่ได้กับผู้กระทำความผิดที่ไม่มีเงิน จากข้อโต้แย้งดังกล่าวทำให้มีการคิดค้นเพื่อหาวิธีการลงโทษที่เหมาะสมที่สุด ซึ่งมีนักอาชญาวิทยาหลายคนได้เสนอความคิดเห็นไว้ ดังนี้

ออตลัน (Ortolan) แสดงความเห็นว่าการคำนวณโดยเอารายได้ประจำวันมาเป็นฐานในการเสียค่าปรับ เป็นการคำนวณที่ยุติธรรมที่สุดสำหรับคุณ แต่มีปัญหาว่าจะสามารถคำนวณรายได้ของผู้ต้องหาแต่ละคนได้อย่างไร ออตลันเห็นว่า ถ้ากฎหมายอาญาให้อำนาจศาลตรวจสอบรายได้ของผู้ต้องหาแต่ละคน และประเมินพยานหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ของผู้ต้องหาในสังคมได้ การคำนวณก็สามารถกระทำได้ง่ายมา

Seidler⁴² ได้เสนอความเห็นว่าการลงโทษปรับที่ให้ศาลใช้ดุลพินิจดังกล่าว ศาลควรคำนึงถึงสิ่งต่อไปนี้ประกอบการกำหนดอัตราโทษปรับ คือ

(1) คำนึงถึงหลัก Progressivity ค่าปรับควรแปรเปลี่ยนไปตามฐานะของผู้กระทำความผิด

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 64.

⁴² พิร์พท์ โดศุกลวรรณ. อ่างแล้ว, หน้า 66.

(2) คำนึงถึงองค์ประกอบอื่นๆ ของผู้กระทำความผิดด้วย เช่น จำนวนบุตรที่อยู่ในความอุปการะ ภาระในการเลี้ยงดูบุคคลอื่นๆ ในครอบครัว ตลอดจนสุขภาพของผู้ต้องหาและของสมาชิกในครอบครัว

(3) คำนึงถึงที่มาของรายได้ หากรายได้มาจากทรัพย์สินที่มีอยู่ เช่น ดอกเบี้ยจากเงินฝาก ค่าเช่าทรัพย์สินที่ให้เช่า การลงโทษควรสูงกว่าผู้มีรายได้จากการทำงาน เพราะเชื่อว่าบุคคลเหล่านั้นอยู่ในฐานะที่ได้เปรียบกว่า

ต่อมาแนวความคิดดังกล่าวมีผู้โต้แย้งว่ายังไม่เหมาะสมกับสภาพการณ์ในปัจจุบัน เพราะไม่มีใครสามารถรู้ล่วงหน้าได้ว่าในภายหน้าฐานะทางการเงินของผู้กระทำความผิดจะเป็นอย่างไร ซึ่งมีนักอาชญาวิทยาได้แสดงความเห็นเพิ่มเติม ดังนี้

Magnol⁴³ ให้ความเห็นว่า ไม่มีใครสามารถคำนวณโทษปรับที่ถูกต้องที่สุดจากหลักฐานการเงินของผู้ต้องหา ด้วยเหตุผลนี้ Magnol จึงไม่ต้องการผูกมัดผู้พิพากษาให้อยู่ในขอบเขตของกฎหมาย ผู้พิพากษาควรคำนึงถึงความเหมาะสมของแต่ละกรณีและตัดสินใจโดยเที่ยงธรรม (Ex Aequo et Bono) เพื่อกำหนดอัตราค่าปรับ

Neymark⁴⁴ ได้แสดงความคิดเห็นว่า ต้องให้อำนาจผู้พิพากษาในการใช้ดุลพินิจวิเคราะห์สภาพทางเศรษฐกิจของผู้ต้องหา จึงจำเป็นต้องบัญญัติไว้ในหมวดทั่วไปของประมวลกฎหมายอาญาว่า “ผู้พิพากษาต้องเป็นผู้กำหนดจำนวนค่าปรับหลังจากได้พิจารณาสภาพทางเศรษฐกิจของผู้ต้องหา รวมทั้งสิ่งแวดล้อมต่างๆ ที่มีอิทธิพลต่อฐานะทางการเงินของผู้ต้องหา นอกจากนี้ผู้พิพากษาต้องให้เหตุผลด้วยว่าเหตุใดจึงกำหนดค่าปรับในอัตราเท่านี้”

ศาสตราจารย์ Cravan⁴⁵ ได้เสนอแนะวิธีการที่เรียกว่า “ความเสมอภาคโดยคำนึงถึงโทษปรับกับการกระทำความผิด” โดยศาลจะเป็นกำหนดค่าปรับโดยคำนึงถึงความสามารถในการชำระค่าปรับ ซึ่งจะต้องพิจารณาจากสถานภาพของบุคคล อาชีพ ครอบครัว ทรัพย์สิน รายได้ และภาระหน้าที่ต่างๆ ของผู้กระทำความผิด ซึ่งหลักเกณฑ์ดังกล่าวอาจแยกได้เป็น 2 ระบบใหญ่ๆ คือ

(1) ระบบที่ 1 ผู้พิพากษาเป็นผู้กำหนดโทษ โดยคำนึงถึงความหนักเบาของโทษและความสามารถในการชำระค่าปรับของผู้ต้องหา ซึ่งระบบดังกล่าวผู้พิพากษาจะต้องพิจารณาถึงความสามารถของผู้กระทำความผิดในการเสียค่าปรับ อันได้แก่ รายได้ ทุนทรัพย์ สถานภาพของบุคคล ภาระต่อครอบครัว ระบบนี้มีการนำมาใช้ในประมวลกฎหมายอาญาของประเทศต่างๆ เช่น

⁴³ พิรุฬห์ โศกุลวรรณ. อ้างแล้ว. หน้า 67.

⁴⁴ พิรุฬห์ โศกุลวรรณ. อ้างแล้ว. หน้า 67.

⁴⁵ พิรุฬห์ โศกุลวรรณ. อ้างแล้ว. หน้า 67.

ประมวลกฎหมายอาญา ค.ศ. 1902 ของประเทศนอร์เวย์ หรือกฎหมายฉบับลงวันที่ 21 ธันวาคม ค.ศ. 1921 ของสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี

(2) ระบบที่ 2 ระบบนี้มีหลักการในการกำหนดโทษปรับ 2 ข้อ คือ

ข้อที่หนึ่ง การคำนวณความหนักเบาของโทษของผู้ต้องหา

ข้อที่สอง ทำให้เกิดดุลระหว่างจำนวนค่าปรับที่ต้องชำระกับโทษของผู้ต้องหา โดยพิจารณาถึงสถานภาพทางการเงินเป็นเกณฑ์

จะเห็นได้ว่าการปรับตามจำนวนที่กฎหมายกำหนด หรือการปรับตามอัตราขั้นสูงสุด-ต่ำสุด ศาลต้องใช้ดุลพินิจในการกำหนดโทษ โดยศาลจะต้องกำหนดอัตราค่าปรับให้เหมาะสม และได้สัดส่วนกับผู้กระทำความผิดแต่ละราย โดยพิจารณาฐานะทางเศรษฐกิจและสภาพความเป็นอยู่ของผู้กระทำความผิดมาประกอบการใช้ดุลพินิจ จึงทำให้การลงโทษปรับไม่สามารถมีอัตราค่าปรับที่แน่นอนแม้ว่าผู้นั้นจะได้กระทำความผิดอย่างเดียวกันก็ตาม

2) การปรับโดยกำหนดตามวันและรายได้ (Day Fine)

ระบบการปรับโดยกำหนดตามวันและรายได้นั้นเกิดขึ้นเนื่องจากนักทฤษฎีอาชญาวิทยาชาวเดนมาร์ก คือ ศาสตราจารย์ คาร์ล ทอร์ป (Carl Torp) ได้เสนอความคิดในหนังสือชื่อ Transactions of the Danish Society of Criminologists โดยเห็นว่าในบรรดาทฤษฎีทั้งหลายของการลงโทษ การลงโทษปรับเข้ากันได้ดีที่สุดในบรรดาทฤษฎีป้องปราม (Deterrence) เพราะจะทำให้ผู้กระทำความผิดยังซังใจไม่กล้าทำผิดได้อีก โดยเฉพาะในสภาวะที่เศรษฐกิจเป็นเรื่องสำคัญทุกคนทำมาหากิน การได้เงินย่อมได้มาด้วยความยากลำบากไม่ว่าในสังคมเกษตรกรรมหรือสังคมอุตสาหกรรม ฉะนั้นถ้าปรับให้ตรงจุดอ่อนของผู้กระทำความผิดก็จะมีผลเป็นการป้องปรามได้อย่างดีที่สุด และถ้าเอาปัจจัยฐานะทางเศรษฐกิจของผู้กระทำความผิดมาเป็นหลัก ก็จะก่อให้เกิดความเป็นธรรมระหว่างผู้กระทำความผิด 2 คน ซึ่งมีฐานะทางเศรษฐกิจแตกต่างกัน ต่อมาศาสตราจารย์ โจฮัน ไทเรน (Johan Thyren) ชาวสวีเดน ได้เผยแพร่หนังสือชื่อ The Principles for Reform of the Penal Code สนับสนุนแนวความคิดดังกล่าว

หลักการสำคัญของระบบปรับโดยกำหนดตามวันและรายได้อาศัยอยู่บนสมมติฐานที่ว่าผู้กระทำความผิดแต่ละคนมีฐานะทางเศรษฐกิจไม่เท่ากัน เนื่องจากกลุ่มประเทศสแกนดิเนเวียเป็นสังคมเกษตรอุตสาหกรรม ประชาชนมีรายได้จากการทำงาน ถ้าไม่เป็นผู้ประกอบการเสียเอง ก็เป็นลูกจ้างผู้อื่น จึงมีรายได้ที่แน่นอนสามารถกำหนดหรือตรวจสอบได้ว่ามีรายได้ต่อเดือนเท่าใด และทอนมาเป็นรายได้อันได้ ผู้กระทำความผิดแต่ละคนย่อมมีรายได้ต่อวันแตกต่างกัน การปรับต้องพุ่งไปถึงปริมาณวันซึ่งจะนำมาเป็นเกณฑ์ในการปรับไม่ใช่จำนวนเงินซึ่งเป็นค่าปรับ ระบบการปรับโดยกำหนดตามวันและรายได้ทำให้เกิดหลักเกณฑ์ 3 ประการ คือ

(1) รายได้ต่อวัน (Day Income ของผู้ที่จะถูกปรับ) ศาลโดยความช่วยเหลือของพนักงานอัยการจะพิจารณารายได้ต่อวันของจำเลยว่า จำเลยในคดีนั้นๆ มีรายได้วันละเท่าใด

(2) ปริมาณวัน (Amount of Day) ที่ศาลเห็นสมควรจะปรับและเป็นตัวตั้งเพื่อนำไปคูณกับรายได้ต่อวันของจำเลย

(3) จำนวนค่าปรับ (Amount of Fine) ซึ่งเป็นผลลัพธ์ที่ได้จากการนำปริมาณวันไปคูณกับจำนวนรายได้ต่อวันของจำเลย อันจะเป็นค่าปรับในแต่ละคดี

เพื่อเป็นการควบคุมมิให้ศาลกำหนดปริมาณวันมากเกินไป กฎหมายอาจกำหนดปริมาณขั้นสูงสำหรับความผิดแต่ละฐานที่จะมีการปรับได้ เช่น ความผิดฐานนี้ให้ปรับได้ไม่เกิน 120 วัน เป็นต้น ในทางปฏิบัติพนักงานอัยการก็มีส่วนช่วยเป็นอันมาก ในการรักษาปริมาณวันปรับสำหรับความผิดแต่ละฐานไม่ให้แตกต่างกันเกินไปนัก เช่น พนักงานอัยการอาจร้องขอให้ปรับสำหรับความผิดฐานเมาสุราอาละวาด ก่อความวุ่นวายในที่สาธารณะเพียง 10 วัน เป็นต้น

ปัญหาที่สำคัญที่เกิดในระบบปรับโดยกำหนดตามวันและรายได้ คือ มักมีการโต้แย้งเสมอว่า จำเลยมีรายได้ต่อวันเท่าใด ในสังคมเกษตรอุตสาหกรรมซึ่งประชาชนมีรายได้แน่นอน การคำนวณรายได้ต่อวันไม่ยุ่งยากนัก จำเลยเองก็มีโอกาสพิสูจน์หักล้างได้ว่าตนมีรายได้เท่าใด และในประเทศที่มีการจัดเก็บภาษีของรัฐ ได้ผลดีก็สามารถตรวจสอบรายได้และการหักภาษี ณ ที่จ่ายได้ ทั้งมีระบบสวัสดิการที่ดีเพื่อช่วยเหลือผู้มีรายได้น้อย ซึ่งก็มีระบบตรวจสอบรายได้ที่แท้จริงอย่างรัดกุม การคำนวณรายได้ต่อวันจึงอาจทำได้ง่ายกว่าประเทศอื่น นักทฤษฎีทวิขาบางคนเรียกระบบปรับโดยกำหนดตามวันและรายได้ในสแกนดิเนเวียว่า “ระบบยึดหลักเศรษฐกิจอย่างเคร่งครัด” (Principle of Strict Economy) และต่อมาระบบดังกล่าวได้พัฒนาขึ้นโดยมีการหักภาระหน้าที่ความรับผิดชอบในการอุปการะเลี้ยงดูผู้อื่นออกก่อนด้วย โดยสรุปแล้วรายได้ต่อวันของจำเลยในระบบนี้จึงอาจเป็น

(1) รายได้จริง (Strict Income)

(2) รายได้เฉลี่ย (Average Income) หรือ

(3) รายได้ประมาณการ (Potential Income) ก็ได้ ดังที่มีการใช้แตกต่างกันอยู่ในบางประเทศ ซึ่งในบางประเทศอนุญาตให้ผู้กระทำความผิดคัดค้านได้ถ้าหากว่าการประเมินผิดพลาดหรือไม่ตรงกับความจริง โดยการนำหลักฐานต่างๆ เข้ามาโต้แย้งหรือคัดค้าน

ปัญหารายการสุดท้ายที่นับว่ามีความสำคัญมาก คือ สมควรจะปรับกี่วัน เพราะเมื่อรู้ว่ามีรายได้ต่อวันเท่าไรแล้ว ขั้นตอนต่อไปก็คือจะปรับเป็นจำนวนเท่าไร ซึ่งในข้อนี้ก็ขึ้นอยู่กับดุลพินิจของตำรวจหรือ ศาล หรือเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องที่จะพิจารณาและในบางกรณีก็อาจจะเป็นไปตามที่กำหนด

ในกฎหมายก็ได้ กล่าวโดยสรุปแล้วในเรื่องของระบบ Day Fine นั้น เกณฑ์ที่ใช้กันอยู่ในยุโรปมีอยู่ 2 เกณฑ์ คือ

(1) เป็นการปรับแบบ Standardization หรือ Standard หมายความว่า เป็นมาตรฐานเดียวกันกับผู้กระทำผิดทุกคน ซึ่งใช้อยู่ในประเทศสแกนดิเนเวีย เช่น สวีเดน ฟินแลนด์ เดนมาร์ก ซึ่งยึดหลักเศรษฐกิจอย่างเคร่งครัด

(2) ระบบ Individualization หรือเป็นการคำนึงถึงตัวผู้กระทำความผิดเป็นคนๆ ไปได้ โดยได้พยายามที่จะทำให้เป็น Standard หรือมาตรฐานเดียวกันน้อยที่สุด

ความแตกต่างในการคำนวณของสองระบบนี้น่าจะเนื่องมาจากว่า กระบวนวิธีพิจารณาในราชอาณาจักรสวีเดนและประเทศฟินแลนด์นั้น การคิดส่วนใหญ่จะคิดคำนวณมาจากเจ้าหน้าที่ตำรวจ โดยส่งต่อไปให้พนักงานอัยการ และการปรับนั้น โดยมากก็จะเป็นการปรับโดยพนักงานอัยการ ไม่มาถึงศาล แม้กระทั่งในฟินแลนด์เองซึ่งอยู่ในประเทศสแกนดิเนเวียแม้จะไม่ได้ให้ตำรวจหรือพนักงานอัยการเป็นผู้ปรับแต่ให้ศาลเป็นผู้ปรับ แต่ก็ปรับตามที่พนักงานอัยการยื่นคำร้องขอและระบุไป เพราะฉะนั้นจะเห็นว่าในระบบที่ใช้อยู่ในประเทศสแกนดิเนเวีย เช่น ราชอาณาจักรสวีเดนหรือ ประเทศฟินแลนด์นั้น จะขึ้นอยู่กับจำนวนของตำรวจและพนักงานอัยการมากกว่าที่จะเป็นดุลพินิจของศาล นอกจากนั้นเกณฑ์ที่ใช้ในประเทศเหล่านี้ก็เป็นเกณฑ์ประเภทที่ไม่ใช่รายได้สุทธิ หากแต่ต้องคำนึงจากหลายอย่างมาพิจารณาผสมกัน เมื่อเป็นเช่นนี้จึงต้องสร้างเกณฑ์มาตรฐานที่จะกำหนดวันและกำหนดจำนวนค่าปรับให้เป็นเกณฑ์เดียวกันและใกล้เคียงกัน เพื่อใช้กับผู้กระทำความผิดทุกคน⁴⁶

กล่าวโดยสรุปว่า Day Fine System นั้น เป็นระบบที่ต้องการให้การลงโทษปรับเป็นไปอย่างยุติธรรมที่สุด ยุติธรรมในที่นี้ หมายถึง ยุติธรรมต่อสังคมและยุติธรรมต่อตัวจำเลยหรือผู้กระทำความผิดด้วย

3) การปรับตามจำนวนเท่าของผลประโยชน์ที่ได้รับจากการกระทำความผิด

การลงโทษปรับตามจำนวนเท่าของผลประโยชน์ที่ได้รับจากการกระทำความผิดจะมีกำหนดไว้ตามกฎหมายที่มีเจตนารมณ์ในการคุ้มครองความมั่นคงทางเศรษฐกิจหรือผลประโยชน์ของสาธารณะ เช่น ตามมาตรา 296 แห่งพระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ พ.ศ. 2535 บัญญัติว่า “ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา 238 มาตรา 239 มาตรา 240 มาตรา 241 หรือมาตรา 243 ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสองปี หรือปรับเป็นเงินไม่เกินสองเท่าของผลประโยชน์ที่บุคคลนั้นๆ ได้รับไว้หรือพึงจะได้รับเพราะการกระทำฝ่าฝืนดังกล่าว แต่ทั้งนี้ค่าปรับดังกล่าวต้องไม่น้อยกว่าห้าแสนบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ” จะเห็นได้ว่า พระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ พ.ศ. 2535 ได้กำหนด

⁴⁶ พิรุฬห์ โศกุลวรรณ. อ้างแล้ว. หน้า 69-76.

บทลงโทษแก่ผู้กระทำความผิดตามพระราชบัญญัติดังกล่าว โดยกำหนดค่าปรับเป็นจำนวนเท่าของผลประโยชน์ที่ผู้กระทำความผิดจะได้รับ โดยมุ่งหมายที่จะคุ้มครองความมั่นคงทางเศรษฐกิจและประเทศชาติ การกำหนดบทลงโทษปรับที่หนักเพื่อให้ผู้กระทำความผิดเข็ดหลาบไม่กล้าที่จะกระทำความผิดหรือไม่กระทำความผิดซ้ำอีก อันเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของทฤษฎีการลงโทษเพื่อข่มขู่หรือป้องกันอาชญากรรม (Deterrence) ทั้งนี้ การลงโทษปรับโดยกำหนดตามจำนวนเท่าของผลประโยชน์ที่ได้รับดังกล่าว เป็นการกำหนดโทษปรับเพื่อคุ้มครองผลประโยชน์ของมหาชนเป็นหลัก โดยมีได้คำนึงถึงฐานะทางเศรษฐกิจของผู้กระทำความผิดแต่อย่างใดว่าจะมีเงินเพียงพอชำระค่าปรับหรือไม่⁴⁷

กรณีการคุ้มครองประชาชน ก็มีการกำหนดโทษปรับสำหรับการคุ้มครองผู้บริโภคและการการค้าที่ไม่เป็นธรรม⁴⁸ โดยเห็นว่าความผิดดังกล่าวเป็นเรื่องการกระทำต่อมหาชนเป็นความผิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจจึงต้องมีการกำหนดอัตราโทษปรับค่อนข้างสูง

ในเครือรัฐออสเตรเลีย ผู้พิพากษาของ The Australian Industrial Court 1 คือ Sir Percy Ernest Joske ได้กล่าวว่า ความผิดที่มีโทษปรับสูงมาก แต่ไม่มีหลักการคำนวณค่าปรับเขียนไว้ในกฎหมายจะก่อให้เกิดความลำบากแก่ผู้พิพากษาในการตัดสินคดีดังกล่าว ซึ่งในปัจจุบันนี้มีทฤษฎีในการคำนวณค่าปรับเกี่ยวกับความผิดที่กระทำต่อผลประโยชน์ของประชาชนดังกล่าวอยู่ 4 ทฤษฎี⁴⁹ คือ

(1) ทฤษฎีใน Hartnell Case คือ พิจารณาจากลักษณะความรุนแรงของความผิดและพิจารณาว่าขัดต่อศีลธรรมมากน้อยเพียงใด (ทฤษฎีของ Sir Percy Ernest Joske)

(2) ทฤษฎีตามประมวลกฎหมายอาญาของประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งทฤษฎีดังกล่าวคำนวณค่าเสียหายโดยอาศัยปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นหลัก เช่น มาตรา 1400 แห่ง Criminal Code Reform Act of 1973 บัญญัติว่า ผู้ใดกระทำความผิดและได้รับผลประโยชน์ทางการเงิน (Pecuniary Gain) จากการกระทำความผิดนั้นต้องเสียค่าปรับสองเท่าของผลกำไรที่ได้รับหรือสองเท่าของความเสียหายที่เกิดขึ้น ขึ้นอยู่กับว่าจำนวนใดมากกว่ากัน

(3) ทฤษฎีของ Breit และ Elizinga เห็นว่า การคำนวณหาผลกำไร (Profits) ที่จำเลยได้รับจากการกระทำความผิดนั้นย่อมกระทำมิได้ เขาจึงเสนอทฤษฎีว่าให้คำนวณค่าปรับโดยคิดเป็น

⁴⁷ เศรษฐภัทร พรหมชนะ. (2546). *การนำมาตรการอื่นมาใช้บังคับค่าปรับนอกเหนือจากการกักขังแทนค่าปรับ*. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 33-34.

⁴⁸ รองพล เจริญพันธ์. อ้างแล้ว. หน้า 316-319.

⁴⁹ รองพล เจริญพันธ์. อ้างแล้ว. หน้า 322-323.

ร้อยละ 25 จากผลกำไรประจำปี (Annual Turn-Over) ของจำเลย ทฤษฎีนี้ได้รับการสนับสนุนในประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นอย่างมาก

(4) ทฤษฎีนี้เทียบเคียงจากหลักการในเรื่อง โทษปรับที่ใช้ในกฎหมายว่าด้วยการป้องกันการผูกขาดหรือกฎหมายจำกัดเสรีภาพทางเศรษฐกิจส่วนบุคคล (Anti-Trust Law or Restrictive Trade Practices) ทฤษฎีนี้จะคำนวณโทษปรับโดยพิจารณาจากปัจจัยต่างๆ 2 ประการ คือ

ประการแรก ผลกำไรที่ได้จากการกระทำความผิดซึ่งคำนวณได้อย่างใกล้เคียง

ประการที่สอง ผลในศีลธรรมและความรุนแรงของการกระทำความผิด

ดร. รองพล เจริญพันธ์⁵⁰ ให้ความเห็นว่า ทฤษฎีที่ 4 เป็นทฤษฎีที่เหมาะสมและควรนำไปใช้เพื่อให้ความคุ้มครองประชาชน เนื่องจากเป็นความผิดทางเศรษฐกิจที่เกิดจากพฤติกรรมทางธุรกิจที่เอาเปรียบ (Aggressive Business Behavior)

จะเห็นได้ว่าการกำหนดรูปแบบการปรับตามจำนวนเท่าของผลประโยชน์ที่ได้รับจากการกระทำความผิดมีอัตราโทษปรับที่ค่อนข้างสูง ทั้งนี้เพื่อมุ่งคุ้มครองประชาชนเป็นหลัก เนื่องจากความผิดประเภทนี้เป็นความผิดทางเศรษฐกิจที่ส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจได้และถือเป็นการประกอบธุรกิจที่เอาเปรียบด้วย

จากการศึกษาประเภทของโทษปรับแล้วเห็นได้ว่า การคิดค้นรูปแบบหรือวิธีการปรับในประเทศต่างๆ ก็เพื่อให้ได้มาซึ่งค่าปรับที่ยุติธรรมต่อผู้เสียหายและผู้กระทำความผิด ตลอดจนเพื่อให้มีความเหมาะสมกับผู้กระทำความผิดแต่ละราย เนื่องจากโทษปรับเป็นโทษที่บังคับเข้ากับทรัพย์สินของผู้กระทำความผิด ซึ่งย่อมเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจของผู้กระทำความผิดแต่ละคนอย่างแน่แท้ รวมทั้งเพื่อให้การบังคับโทษปรับเป็นการข่มขู่และป้องกันการเกิดอาชญากรรมได้ในที่สุด

2.2.3 บุคคลที่โทษปรับใช้บังคับ

เมื่อศาลมีคำพิพากษาลงโทษปรับแล้ว ผู้กระทำความผิดจะต้องนำเงินมาชำระค่าปรับต่อศาล สามารถแยกได้เป็น 2 กรณี คือ กรณีผู้ต้องโทษเป็นบุคคลธรรมดา และกรณีผู้ต้องโทษเป็นนิติบุคคล มีรายละเอียด ดังนี้

1) กรณีผู้ต้องโทษปรับเป็นบุคคลธรรมดา

ในการศึกษาว่าบุคคลที่โทษปรับใช้บังคับในกรณีที่ผู้ต้องโทษเป็นบุคคลธรรมดา สามารถแยกศึกษาได้ 3 กรณี ดังนี้

(1) การใช้บังคับโทษปรับต่อบุคคลผู้กระทำความผิดและต้องคำพิพากษา

ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 28 บัญญัติว่า “ผู้ใดต้องโทษปรับ ผู้นั้นจะต้องชำระเงินตามจำนวนที่กำหนดไว้ในคำพิพากษาต่อศาล” เพราะฉะนั้นผู้ที่จะต้องชำระเงินค่าปรับ คือ

⁵⁰ รองพล เจริญพันธ์. อ่างแล้ว. หน้า 324.

ผู้ต้องโทษปรับ และผู้ที่ต้องโทษปรับ คือ ผู้กระทำความผิด แต่จะพูดว่าโทษปรับต้องใช้แก่ผู้ต้องคำพิพากษาของศาลเสมอไปคงไม่ถูกต้อง เพราะอาจมีกรณีที่ต้องปรับโดยเจ้าพนักงานได้ เช่น ผู้กระทำความผิดได้ชำระค่าปรับตามอัตราค่าปรับอย่างสูงแก่พนักงานเจ้าหน้าที่ในคดีที่มีโทษปรับสถานเดียว หรือผู้ต้องหาชำระค่าปรับแก่พนักงานสอบสวนตามที่พนักงานสอบสวนได้เปรียบเทียบแล้ว ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 37

ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 18 โทษสำหรับลงแก่ผู้กระทำความผิดมี 5 สถาน คำว่า “ลงแก่ผู้กระทำความผิด” ก็แสดงอยู่ในตัวแล้วว่า โทษทั้ง 5 สถาน คือ โทษประหารชีวิต โทษจำคุก โทษกักขัง โทษปรับและโทษริบทรัพย์สิน ต้องใช้บังคับกับผู้กระทำความผิดเท่านั้น จะลงแก่นุคคลอื่นไม่ได้ เพราะการลงโทษบุคคลอื่นก็ไม่ชอบด้วยหลักนิติศาสตร์ และอาจขัดต่อรัฐธรรมนูญของประเทศนั้นๆ รวมถึงหลักสิทธิมนุษยชน ส่วนความรับผิดชอบในกฎหมายแพ่งที่ว่าด้วยความรับผิดชอบที่ว่าด้วยการกระทำผิดของบุคคลอื่น (Vicarious Liability) โดยหลักแล้วย่อมไม่อาจนำมาใช้ในทางอาญาได้ ที่เป็นเช่นนี้คงเป็นเพราะหลักความผิดในทางอาญาต้องอาศัยการกระทำและองค์ประกอบภายในจิตใจของบุคคล

(2) การใช้บังคับโทษปรับต่อบุคคลผู้กระทำความผิดหลายคน

ในกรณีที่บุคคลหลายคนกระทำความผิดร่วมกัน กฎหมายลักษณะอาญาซึ่งใช้มาก่อนจะมีการใช้ประมวลกฎหมายอาญาฉบับปัจจุบัน ได้บัญญัติไว้ใน มาตรา 22 ให้อำนาจศาลที่จะบังคับให้จำเลยคนใดคนหนึ่ง หรือหลายคนเสียค่าปรับแทนคนอื่นจนครบก็ได้ เรียกว่าเป็นการปรับด้วยกันหรือปรับแทนกัน ในทำนองเดียวกับการบังคับลูกหนี้ร่วมในทางแพ่งได้ มีข้อวิพากษ์วิจารณ์เมื่อแรกใช้กฎหมายลักษณะอาญาว่า การบัญญัติเช่นนี้ขัดต่อหลักทัณฑวิทยา เนื่องจากโทษควรเป็นสิ่งที่ลงแต่เฉพาะตัวบุคคลผู้กระทำความผิดจะได้รับโทษแทนกันไม่ได้ เมื่อให้คนอื่นรับโทษแทนตัวเอง คือ เสียค่าปรับไปก่อนแล้ว ก็เป็นผลให้ผู้กระทำความผิดร่วมกันและถูกลงโทษไม่ต้องรับโทษ

ต่อมาเมื่อประกาศใช้ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 31 บัญญัติว่า “ในกรณีที่ศาลจะพิพากษาให้ปรับผู้กระทำความผิดหลายคนในความผิดอันเดียวกัน ในกรณีเดียวกันให้ศาลลงโทษปรับเรียงตามรายตัวบุคคล” ซึ่งเท่ากับว่าเป็นการเปลี่ยนแนวความคิดที่ว่า โทษปรับคล้ายค่าสินไหมทดแทนแก่รัฐบาลมาเป็นการลงโทษตามรายตัวบุคคล (Individualization of Punishment) ฉะนั้นในกรณีที่กฎหมายกำหนดให้ปรับตามส่วนของวัตถุแห่งความผิด ศาลจึงเปลี่ยนแนววินิจฉัยจากการปรับทุกคนรวมกันไม่เกินอัตราที่ระบุ (Individualization of Punishment) เช่น ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1156/2504 ศาลปรับจำเลยแต่ละคนเต็มจำนวนตามที่กฎหมายกำหนด คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1339/2506 ศาลปรับจำเลยเรียงตัวผู้กระทำความผิดตามจำนวนลิตรของสุราที่เป็นวัตถุแห่งการ

กระทำความผิด ไม่ใช่วิธีปรับรวมกันดังสมัยเมื่อใช้กฎหมายลักษณะอาญา อย่างไรก็ตาม ถ้ามีกฎหมายบัญญัติแยกไว้เป็นพิเศษให้ลงโทษให้ลงโทษรวมกัน ไม่ใช่เป็นการปรับเรียงตัวศาลก็ปรับรวมกันได้ แต่ไม่ใช่เพราะอาศัยวิธีการปรับรวมกันว่าเป็นหลัก หากแต่เป็นไปเพราะต้องปฏิบัติตามกฎหมายซึ่งบัญญัติไว้เป็นพิเศษ เช่น ตามพระราชบัญญัติศาลการฯ กำหนดให้ปรับรวมกันตามราคาของไม่เกิน 4 เท่า ศาลก็ต้องปรับเช่นนั้น⁵¹

(3) การใช้บังคับโทษปรับต่อบุคคลที่เป็นทายาทของผู้ต้องโทษปรับ

ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 38 บัญญัติว่า “โทษให้เป็นอันระงับไปด้วยความตายของผู้กระทำความผิด” หมายความว่า เมื่อผู้กระทำความผิดตายลงการบังคับคดีอาญาย่อมเป็นอันสิ้นสุดลง อันที่จริงถ้ายังไม่ได้ฟ้องคดี สิทธินาคดีอาญามาฟ้องก็ระงับไปเช่นกันตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 39 (1) และเมื่อฟ้องไปแล้วต่อมาจำเลยถึงแก่ความตายก็ให้จำหน่ายคดี เมื่อศาลพิพากษาให้ลงโทษปรับ ไม่ว่าจะจำเลยจะตายก่อนมีคำพิพากษาหรือหลังมีคำพิพากษา โทษก็ให้เป็นอันระงับไม่สามารถบังคับแก่ผู้นั้นหรือทายาทของผู้นั้นได้ ดังที่มีคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1040/2475 วินิจฉัยไว้แล้ว และตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 709/2491 ศาลอุทธรณ์ให้ปรับจำเลยที่ 2 คนรวมกันมา (ปรับตามกฎหมายลักษณะอาญา มาตรา 22 ซึ่งให้อำนาจศาลปรับคนใดคนหนึ่งแทนคนอื่นหรือรวมกับคนอื่นได้) โจทก์ฎีกา เมื่อปรากฏในชั้นฎีกาว่าจำเลยคนหนึ่งตาย ศาลฎีกาไม่ต้องแก้โทษปรับสำหรับจำเลยอีกคนหนึ่งเพียงแต่ว่าจำเลยที่ตายให้เป็นอันพับไปไม่อาจบังคับคดีได้ เหตุผลที่ใช้ในกฎหมายไทยก็คือความผิดอาญาเป็นการเฉพาะตัวผู้กระทำความผิด จึงไม่ตกทอดไปยังทายาท ศาลฎีกาในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1929/2514 วินิจฉัยว่าคำขอใดๆ ที่ฟ้องเกี่ยวกับจำเลยที่ตายสิ้นสภาพไป ถ้าตายระหว่างคดีอยู่ระหว่างศาลอุทธรณ์หรือศาลฎีกาก่อนศาลพิพากษา คำขอในฟ้องเกี่ยวกับจำเลยก็สิ้นสภาพลงเช่นกัน แม้ศาลทำคำพิพากษาเสร็จแล้ว แต่ยังไม่ได้อ่านตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 188 ก็ไม่ถือว่าคดีนั้นศาลได้พิพากษาแล้ว คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 603/2491, 1238/2493, 1031/2498 และ 3367/2516 วินิจฉัยว่าศาลชั้นต้นต้องส่งสำนวนและคำพิพากษาที่ยังไม่ได้อ่านคืนไปให้ศาลสูงจำหน่ายคดีเฉพาะตัวจำเลยที่ตายในกรณีที่ศาลชั้นต้นลงโทษปรับและจำเลยชำระค่าปรับไปก่อนแล้ว แต่ยังมีกรอุทธรณ์หรือฎีกาต่อไปและจำเลยตายลงระหว่างคดีอยู่ในศาลสูง ศาลฎีกาสมัยที่ใช้กฎหมายลักษณะอาญาเคยวินิจฉัยไว้ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1685/2479 ว่าโทษที่จะลงตามคำพิพากษาศาลชั้นต้นเป็นอันระงับถ้าชำระค่าปรับไปแล้วคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 172/2481 วินิจฉัยว่าเรียกคืนไม่ได้ ที่เป็นเช่นนี้เพราะถือกันว่าคดีระงับแต่โทษไม่ระงับ แต่เมื่อใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาแล้ว ต้องถือว่าประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 38 เป็นคนละส่วนกับประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

⁵¹ รongพล เจริญพันธ์. อ้างแล้ว. หน้า 89-90.

มาตรา 39 (1) เมื่อจำเลยตายสิทธินำคดีอาญามาฟ้องก็ย่อมระงับ โทษก็ระงับ จึงต้องคืนค่าปรับให้แก่ทายาทไป ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดตายเมื่อศาลพิพากษาแล้วและเสร็จเด็ดขาด ถ้ายังไม่ชำระค่าปรับก็ยังไม่ต้องชำระเพราะโทษระงับ แต่ถ้าชำระไปแล้วก็ยุติลงเพียงนั้น ทายาทจะเรียกคืนไม่ได้⁵²

2) กรณีผู้ต้องโทษปรับเป็นนิติบุคคล

นิติบุคคล คือ สิ่งที่ถูกหมายสมมุติขึ้นว่าเป็นบุคคล เพื่อให้มีสิทธิและหน้าที่ต่างๆ ได้เหมือนบุคคลธรรมดา เว้นแต่สิทธิและหน้าที่บางอย่างซึ่งโดยสภาพจะพึงมีเป็นได้เฉพาะบุคคลธรรมดาเท่านั้น⁵³ นิติบุคคลจึงสามารถที่จะทำนิติกรรมสัญญาในทางแพ่งรวมทั้งอาจทำละเมิดได้เช่นกัน นิติบุคคลนอกจากจะมีสิทธิต่างๆ ได้แล้วก็มีหน้าที่หรือความรับผิดชอบเช่นกัน ในส่วนของ การกระทำความผิดอาญานั้น มีปัญหาในทางทฤษฎีว่านิติบุคคลกระทำความผิดทางอาญาได้หรือไม่ เนื่องจากความรับผิดชอบทางอาญาจะต้องมีการกระทำและมีองค์ประกอบภายใน

แต่เดิมความเห็นของนักนิติศาสตร์ในเรื่องความรับผิดชอบของนิติบุคคลในทางอาญานั้น ส่วนมากยังเห็นว่านิติบุคคลไม่มีความรับผิดชอบในทางอาญา เนื่องจากนิติบุคคลไม่มีตัวตนไม่มีจิตใจของตนเอง โดยสภาพจึงกระทำหรือมีเจตนาในการกระทำที่เป็นหลักแห่งความรับผิดชอบทางอาญาอย่างบุคคลธรรมดาไม่ได้ ประกอบกับนิติบุคคลมีสิทธิและหน้าที่ภายในวัตถุประสงค์ เพราะฉะนั้นนิติบุคคลจะมีวัตถุประสงค์ที่จะทำความผิดอาญาไม่ได้ และการลงโทษนิติบุคคลเป็นการขัดกับหลักที่ว่าโทษเป็นสิ่งเฉพาะตัว (La Personalité des Peines) เช่น โทษปรับที่ลงแก่นิติบุคคลนั้น ผลที่แท้จริงก็ตกอยู่กับบุคคลธรรมดาที่ประกอบกันเป็นนิติบุคคล และเมื่อพิจารณาจากลักษณะของโทษทั้ง 5 ประการแล้ว เห็นได้ว่าเป็นโทษที่กำหนดไว้สำหรับลงแก่บุคคลธรรมดาทั้งสิ้น⁵⁴

อย่างไรก็ตาม มีผู้เห็นว่า นิติบุคคลต้องรับผิดชอบทางอาญามากขึ้น เนื่องจากสถานการณ์บ้านเมืองมีความจำเป็นที่จะต้องให้นิติบุคคลมีความรับผิดชอบในทางอาญา เนื่องจากนิติบุคคลอาจมีการกระทำหรือเจตนาโดยผ่านทางผู้แทนนิติบุคคลได้ ตามที่บัญญัติในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 70 และแม้ว่านิติบุคคลจะมีวัตถุประสงค์ที่จะทำความผิดอาญาไม่ได้ ก็เป็นการให้เหตุผลที่อาจมีผลให้นิติบุคคลมีเสรีภาพถึงขนาดที่กระทำอะไรๆ ได้โดยไม่มีผิดทางอาญา แต่อย่างไรก็ดี การกระทำนอกวัตถุประสงค์ย่อมต่างกับการกระทำตามวัตถุประสงค์แต่เป็นการกระทำโดยวิธีที่เป็นความผิดทางอาญา เช่น บริษัทค้าข้าวภายในวัตถุประสงค์ แต่ค้าขายโดยผิดพระราชบัญญัติควบคุมฯ เป็นต้น และแม้การลงโทษนิติบุคคลจะเป็นการขัดกับหลักที่ว่าโทษเป็นสิ่งเฉพาะตัวก็ตาม

⁵² จิตติ ดิงศภัทย์. อ้างแล้ว. หน้า 1262-1266.

⁵³ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์. มาตรา 65-67.

⁵⁴ จิตติ ดิงศภัทย์. อ้างแล้ว. หน้า 552-554.

แต่ก็ควรเป็นสิ่งที่ต้องกระทำ เพราะจะทำให้บุคคลธรรมดาผู้มีสิทธิควบคุมการกระทำของนิติบุคคลเพิ่มความเคร่งครัดในการควบคุมนิติบุคคลนั้นด้วย และโทษที่สามารถลงแก่นิติบุคคลก็มีบัญญัติไว้แล้วคือ โทษปรับและริบทรัพย์สิน⁵⁵ ซึ่งปัจจุบันในทางปฏิบัติเป็นที่ยอมรับในกฎหมายไทยแล้วว่านิติบุคคลทำผิดอาญาได้และการลงโทษอาญาแก่นิติบุคคลจึงต้องลงเท่าที่สภาพของประเทศไทยจะเปิดช่องให้ลงได้ตามความเป็นจริงและเป็นธรรม

สำหรับกรณีนิติบุคคลถูกพิพากษาลงโทษปรับแล้วนิติบุคคลไม่ชำระค่าปรับจะต้องทำอะไร เห็นว่าควรจะต้องปฏิบัติอย่างเดียวกันกรณีบุคคลธรรมดาตามมาตรา 29 คือ ให้ยึดทรัพย์สินใช้ค่าปรับเนื่องจากไม่สามารถใช้มาตรการกักขังแทนค่าปรับกับผู้กระทำผิดที่เป็นนิติบุคคลได้ และการยึดทรัพย์สินใช้ค่าปรับน่าจะทำได้ง่ายกว่า เพราะนิติบุคคลที่มีอยู่เป็นหลักแหล่งและย่อมมีทรัพย์สินให้ยึดชำระค่าปรับได้

จากการศึกษาแนวคิดการลงโทษผู้กระทำความผิด แนวคิดการบังคับคดีอาญา และแนวคิดการบังคับโทษปรับแล้วเห็นได้ว่า มีความพยายามในการปรับปรุงวิธีการบังคับโทษปรับให้เหมาะสมกับลักษณะของโทษปรับที่ต้องการบังคับเอาทรัพย์สินของผู้กระทำความผิดเป็นหลัก โดยมีการคำนึงถึงความสามารถในการชำระค่าปรับตลอดจนสภาพเศรษฐกิจของผู้กระทำความผิดมาประกอบการพิจารณาลงโทษด้วย สำหรับการบังคับคดีอาญาในเรื่องการลงโทษปรับนั้นเห็นได้ว่าในประเทศไทยมีองค์กรที่พร้อมทำหน้าที่ในการบังคับเอาค่าปรับจากผู้กระทำผิดได้นอกจากศาลอย่างไรก็ตาม สภาพปัญหาที่เกิดจากการบังคับคดีอาญาเรื่องการบังคับโทษปรับในประเทศไทยก็ยังคงมีจุดบกพร่องอยู่บ้าง จึงจำเป็นต้องทำการศึกษาแนวคิดเรื่องการบังคับคดีอาญาเรื่องการบังคับโทษปรับในต่างประเทศมาประกอบ เพื่อจักได้นำไปสู่การปรับปรุงแก้ไขการบังคับคดีอาญาในเรื่องการบังคับโทษปรับต่อไป

2.3 อำนาจและหน้าที่ของพนักงานอัยการในชั้นบังคับคดี

เมื่อสำนักงานการบังคับคดีได้รับเรื่องจากตัวความหรือสำนักงานคดีให้ดำเนินการบังคับคดีหรือยึดทรัพย์สินใช้ค่าปรับแล้ว ให้พิจารณามีคำสั่งดำเนินการหรือไม่ หากรับดำเนินการให้ตรวจสอบสถานะและทรัพย์สินของลูกหนี้หรือจำเลย เมื่อพบว่าลูกหนี้หรือจำเลยมีทรัพย์สินที่สามารถดำเนินการบังคับคดีมาชำระหนี้หรือยึดทรัพย์มาชำระค่าปรับได้ ถ้าเป็นคดีแพ่งหรือคดีปกครองก็จะแจ้งให้ตัวความซึ่งเป็นเจ้าหนี้ตามคำพิพากษาพิจารณาดำเนินการยื่นคำขอต่อเจ้าพนักงานบังคับคดีดำเนินการยึดหรืออายัดทรัพย์สินของลูกหนี้ต่อไป พร้อมกับกำหนดให้ตัวความแจ้งวันนัดดังกล่าว

⁵⁵ จิตติ ดิงศภัทย์, อ้างแล้ว, หน้า 552-554.

ให้พนักงานอัยการทราบเพื่อพนักงานอัยการและเจ้าหน้าที่บังคับคดีของสำนักงานการบังคับคดี จะได้ร่วมไปให้ความช่วยเหลือ ปกป้องหรือแนะนำเกี่ยวกับการยึดทรัพย์ รักษาทรัพย์ การขายทอดตลาด หรือการบังคับอื่นใดเกี่ยวกับการบังคับคดี และในการบังคับคดี หากต้องมีการดำเนินคดีทางศาล เช่น ในชั้นไต่สวนคำร้องเจ็ดทรัพย์ ขอกันส่วน ขอลปล่อยทรัพย์ ฯลฯ พนักงานอัยการสำนักงานการบังคับคดี จะดำเนินการให้ (ระเบียบสำนักงานอัยการสูงสุดว่าด้วยการดำเนินการเกี่ยวกับการบังคับคดี พ.ศ. 2555 ข้อ 23 วรรคสอง)

สำหรับการยึดทรัพย์สิน ใช้ค่าปรับในคดีอาญา นอกจากคดีอาญาเสพติดตามพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความเสพติด พ.ศ. 2550 มาตรา 21 เมื่อพนักงานอัยการพบว่าจำเลยซึ่งต้องโทษปรับมีทรัพย์สินที่สามารถยึดมาชำระค่าปรับได้ พนักงานอัยการจะยื่นคำแถลงพร้อมรายละเอียดของทรัพย์สินต่อศาลที่ออกหมายบังคับคดีและขอให้ศาลสั่งยึดทรัพย์ดังกล่าวใช้ค่าปรับ หรือแจ้งเจ้าพนักงานบังคับคดีของกรมบังคับคดีทำการยึดทรัพย์สินดังกล่าวใช้ค่าปรับ ทั้งนี้ พนักงานอัยการอาจแถลงต่อศาลเพื่อขอให้แต่งตั้งเจ้าหน้าที่ศาลร่วมไปดำเนินการเกี่ยวกับการยึดทรัพย์ รักษาทรัพย์ หรือการบังคับอื่นใดเกี่ยวกับการบังคับคดี (ระเบียบสำนักงานอัยการสูงสุดว่าด้วยการดำเนินการเกี่ยวกับการบังคับคดี พ.ศ. 2555 ข้อ 41 วรรคแรก)

2.3.1 หลักเกณฑ์การยึดทรัพย์สินของจำเลยใช้ค่าปรับตามคำพิพากษาในคดีอาญา

การยึดทรัพย์สิน ใช้ค่าปรับตามคำพิพากษาคดีอาญานั้น พระราชบัญญัติองค์กรอัยการและพนักงานอัยการ พ.ศ. 2553 มาตรา 14 (7) กำหนดให้พนักงานอัยการมีอำนาจและหน้าที่ดำเนินการตามที่เห็นสมควรเกี่ยวกับการบังคับคดีอาญาเฉพาะในส่วนของการยึดทรัพย์สิน ใช้ค่าปรับตามคำพิพากษา ในการนี้มีให้เรียกค่าฤชาธรรมเนียมจากพนักงานอัยการ

1) หลักเกณฑ์การยึดทรัพย์ของจำเลยใช้ค่าปรับ

(1) สำนักงานการบังคับคดีจะรับดำเนินการ เมื่อศาลได้ออกหมายบังคับคดีแล้ว

(2) คดีที่พนักงานอัยการเป็นโจทก์และศาลยังไม่ได้ได้ออกหมายบังคับคดีให้พนักงานอัยการสำนักงานคดียื่นคำร้องต่อศาล ให้ออกหมายบังคับคดีแต่งตั้งเจ้าพนักงานบังคับคดีกรมบังคับคดีดำเนินการยึดทรัพย์สินของจำเลยใช้ค่าปรับ โดยระบุขอให้ศาลแจ้งเจ้าพนักงานบังคับคดี กรมบังคับคดีเป็นผู้ดำเนินการ

เมื่อศาลออกหมายบังคับคดีแล้ว ให้สำนักงานคดีส่งสำเนาหมายบังคับคดีพร้อมสำเนาคำพิพากษาและเอกสารที่จำเป็นแต่การบังคับคดี เช่น สำเนาบัตรประจำตัวประชาชน สำเนาทะเบียนบ้านหรือหนังสือรับรองการจดทะเบียนนิติบุคคล หมายเลขโทรศัพท์ของจำเลยไปยังสำนักงานการบังคับคดีโดยเร็ว

(3) กรณีที่สำนักงานการบังคับคดีได้รับสำเนาหมายบังคับคดี ให้สำนักงานการบังคับคดีพิจารณาดำเนินการตามอำนาจหน้าที่

เมื่อสำนักงานการบังคับคดีดำเนินการตามอำนาจหน้าที่แล้ว

(1) ตรวจสอบกับศาลที่ออกหมายบังคับคดีว่าจำเลยได้ชำระค่าปรับครบถ้วนแล้วหรือไม่

(2) มีหนังสือทวงถามจำเลยให้ชำระค่าปรับ

(3) ตรวจสอบทรัพย์สินของจำเลยว่ามีเพียงใด หรือไม่

(4) เมื่อพบว่าจำเลยมีทรัพย์สินที่สามารถยึดมาใช้ค่าปรับได้ ให้พนักงานอัยการยื่นคำแถลงพร้อมรายละเอียดทรัพย์สินของจำเลยดังกล่าวต่อศาลที่ออกหมายบังคับคดีและขอให้ศาลสั่งยึดทรัพย์สินดังกล่าวใช้ค่าปรับหรือแจ้งเจ้าพนักงานบังคับคดี กรมบังคับคดี ทำการยึดทรัพย์สินดังกล่าวใช้ค่าปรับ ทั้งนี้ พนักงานอัยการอาจแถลงต่อศาลเพื่อขอให้แต่งตั้งเจ้าหน้าที่ศาลร่วมไปดำเนินการเกี่ยวกับการยึดทรัพย์ รักษาทรัพย์ หรือการบังคับอื่นใดเกี่ยวกับการบังคับคดีด้วยก็ได้ (ระเบียบสำนักงานอัยการสูงสุดว่าด้วยการดำเนินการเกี่ยวกับการบังคับคดี พ.ศ.2555 ข้อ 41 วรรคแรก)

ในกรณีที่หมายบังคับของศาลระบุได้ความว่าให้พนักงานอัยการเป็นผู้นำเจ้าพนักงานบังคับคดีไปดำเนินการยึดทรัพย์สิน ให้พนักงานอัยการมอบหมายเจ้าหน้าที่บังคับคดีของสำนักงานการบังคับคดีและเจ้าหน้าที่ศาลดังกล่าว (ถ้ามี) ร่วมไปกับเจ้าพนักงานบังคับคดีของกรมบังคับคดี นำยึดทรัพย์ รักษาทรัพย์ หรือการบังคับคดีอื่นใดเกี่ยวกับการบังคับคดีตามที่พนักงานอัยการเห็นสมควร (ระเบียบสำนักงานอัยการสูงสุดว่าด้วยการดำเนินการเกี่ยวกับการบังคับคดี พ.ศ. 2555 ข้อ 41 วรรคสอง)

(5) กรณีไม่พบทรัพย์สินของจำเลยที่จะยึดมาชำระค่าปรับได้ ให้พนักงานอัยการดำเนินการ ดังนี้

(5.1) หากจำเลยเป็นบุคคลธรรมดา ให้ยื่นคำแถลงต่อศาลที่ออกหมายบังคับคดี มีคำสั่งเรียกตัวจำเลยมาทำการไต่สวนเกี่ยวกับทรัพย์สินของจำเลย หากไม่ปรากฏว่าจำเลยมีทรัพย์สินใดขอให้ศาลมีคำสั่งกักขังจำเลยแทนค่าปรับ

(5.2) หากจำเลยเป็นนิติบุคคลให้ยื่นคำแถลงต่อศาลที่ออกหมายบังคับคดี มีคำสั่งเรียกผู้มีอำนาจกระทำการแทนนิติบุคคลจำเลยมาทำการไต่สวนเกี่ยวกับทรัพย์สินของจำเลย

2.4 การดำเนินการบังคับคดีของพนักงานอัยการ

กฎหมาย (Law) เป็นระเบียบของสังคม (Rules of Society) ที่รัฐได้บัญญัติขึ้นเพื่อใช้บังคับ (Enforce) ประชาชน โดยกำหนด สิทธิ (Rights) หน้าที่ (Duty) และความสัมพันธ์ระหว่างประชาชน (The Relation People) ด้วยกัน และระหว่างรัฐ (State) กับประชาชน (People) โดยมีสภาพบังคับผ่านกระบวนการวิธีพิจารณาทางศาล ให้มีการลงโทษ มีการชำระหนี้ ชดใช้ค่าเสียหายหรือให้กระทำการ งดเว้นกระทำการ หรือให้ส่งมอบทรัพย์สิน หากผู้ใดไม่ปฏิบัติตามคำพิพากษาจะต้องถูกบังคับให้เป็นไปตามคำพิพากษา ซึ่งเรียกว่า การบังคับคดี (Execution) ดังนั้น การบังคับคดีจึงมีความสำคัญเพื่อให้เกิดความยุติธรรม (Justice) และความสงบสุขของสังคม (Peacefulness the Social)

ภารกิจที่สำคัญประการหนึ่งของสำนักงานอัยการสูงสุด (Office of the Attorney General) ในการรักษาผลประโยชน์ของรัฐ (Protecting Public Interest) โดยพนักงานอัยการ (Public Prosecutor) ทำหน้าที่เป็นทนายแผ่นดิน และเมื่อเสร็จสิ้นกระบวนการทางศาลจนออกหมายบังคับคดีแล้วยังมีอำนาจต่อไปในการบังคับคดีด้วย ในกรณีนี้ สำนักงานอัยการสูงสุดได้จัดตั้งสำนักงานการบังคับคดี (Office of the Legal Execution) ขึ้นมาโดยเฉพาะ เพื่อปฏิบัติราชการด้านการบังคับคดี และเมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2555 ได้มีการออกระเบียบสำนักงานอัยการสูงสุดว่าด้วยการดำเนินการเกี่ยวกับการบังคับคดี พ.ศ. 2555⁵⁶ โดยระเบียบดังกล่าวมีทั้งสิ้น 42 ข้อ แบ่งเป็นข้อ 1 ถึงข้อ 5 เป็นความเบื้องต้น ข้อ 6 ถึงข้อ 22 เป็นบททั่วไป หมวด 1 การบังคับคดีแพ่งข้อ 23 ถึงข้อ 36 หมวด 2 การบังคับคดีปกครอง ข้อ 37 หมวด 3 การบังคับคดีแพ่งเกี่ยวเนื่องกับคดีอาญา ข้อ 38 หมวด 4 การบังคับยึดทรัพย์สินใช้ค่าปรับตามคำพิพากษา ข้อ 39 ถึงข้อ 41 และหมวดที่ 5 การบังคับคดีกรณีผิดสัญญาประกันต่อศาลและประกันรับสิ่งของไปดูแลรักษา ข้อ 42

การบังคับคดีตามระเบียบสำนักงานอัยการสูงสุดว่าด้วยการดำเนินการเกี่ยวกับการบังคับคดี พ.ศ. 2555 ให้นำไปใช้กับกรณีการบังคับคดีปกครอง การบังคับคดีแพ่ง การบังคับคดีแพ่งเกี่ยวเนื่องคดีอาญา และการบังคับยึดทรัพย์สินใช้ค่าปรับตามคำพิพากษาในคดีอาญาด้วย มีขั้นตอนดังต่อไปนี้⁵⁷

⁵⁶ โดยที่สำนักงานอัยการสูงสุดและพนักงานอัยการมีอำนาจและหน้าที่ดำเนินการเกี่ยวกับการบังคับคดีตามกฎหมาย และการรักษาผลประโยชน์ เพื่อให้การปฏิบัติราชการของสำนักงานอัยการสูงสุดและพนักงานอัยการ ในการบังคับคดีเป็นไปโดยมีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับกฎหมาย.

⁵⁷ อนุชาติ คงมาลัย. (2555). การดำเนินการเกี่ยวกับการบังคับคดีของพนักงานอัยการ. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก: http://www.humanrights.ago.go.th/index.php?option=com_alphacontent§ion=4&cat=18&sort=5&Itemid=11&limit=30&limitstart=0&lang=thai. [2556, 3 สิงหาคม].

2.4.1 แนวทางปฏิบัติของสำนักงานคดี

สำนักงานคดี (Department of Litigation) หมายความว่า สำนักงานซึ่งมีอำนาจหน้าที่ในการดำเนินคดีแพ่ง คดีปกครอง หรือคดีอาญา ตามประกาศคณะกรรมการอัยการ เรื่อง การแบ่งหน่วยงาน และการกำหนดอำนาจและหน้าที่ของหน่วยงานภายในของสำนักงานอัยการสูงสุด

เมื่อศาลได้ออกหมายบังคับคดีแล้ว ให้สำนักงานคดีส่งสำเนาหมายบังคับคดีพร้อมสำเนาคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลและเอกสารในสำนวนคดีที่จำเป็นแก่การบังคับคดี ให้สำนักงานการบังคับคดีภายใน 15 วัน นับแต่วันที่ศาลออกหมายบังคับคดี และในกรณีที่อยู่ระหว่างการอุทธรณ์หรือฎีกาแล้วแต่กรณี หากมีการขอทุเลาการบังคับคดี หรือศาลมีคำพิพากษาหรือคำสั่งประการใด ให้แจ้งและส่งสำเนาคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาล และสำเนาหมายบังคับคดีที่เกี่ยวข้องให้สำนักงานการบังคับคดีโดยเร็ว

2.4.2 ขั้นตอนการดำเนินการของสำนักงานการบังคับคดี

สำนักงานการบังคับคดี หมายความว่า สำนักงานการบังคับคดีตามประกาศคณะกรรมการอัยการ เรื่อง การแบ่งหน่วยงาน และการกำหนดอำนาจและหน้าที่ของหน่วยงานภายในของสำนักงานอัยการสูงสุด

เมื่อสำนักงานการบังคับคดีได้รับสำเนาหมายบังคับคดีพร้อมสำเนาคำพิพากษา หรือคำสั่งของศาลและเอกสารที่เกี่ยวข้องจากสำนักงานคดีแล้ว หรือได้รับสำเนาหมายบังคับคดีพร้อมสำเนาคำพิพากษา หรือคำสั่งของศาลและเอกสารที่เกี่ยวข้องจากหน่วยงานตัวความ (กรณีที่หน่วยงานตัวความผู้ชนะคดีเป็นผู้ส่งเอกสารมาให้โดยตรงกับสำนักงานการบังคับคดี) สำนักงานการบังคับคดีจะดำเนินการลงรับในสารบบและบัญชีจ่ายสำนวนและนำเสนอผู้บังคับบัญชาโดยเร็ว เพื่อเตรียมส่งจ่ายให้กับพนักงานอัยการหรือเจ้าหน้าที่บังคับคดีในสำนักงานการบังคับคดีเพื่อดำเนินการต่อไปตามขั้นตอน

2.4.3 ขั้นตอนของพนักงานอัยการและเจ้าหน้าที่บังคับคดี

ให้เจ้าหน้าที่บังคับคดีตรวจพิจารณาเอกสารในสำนวนว่ามีข้อเท็จจริงครบถ้วนตามอำนาจหน้าที่ของสำนักงานการบังคับคดีหรือไม่ แล้วบันทึกเสนอพนักงานอัยการเจ้าของสำนวน กรณีที่พนักงานอัยการเจ้าของสำนวนเห็นว่ามีพยานหลักฐานเพียงพอ ให้ทำความเข้าใจว่า จะดำเนินการบังคับคดีหรือไม่ แล้วเสนอผู้บังคับบัญชาตามลำดับชั้นถึงผู้ที่มีอำนาจ สั่งได้

กรณีที่พนักงานอัยการเจ้าของสำนวนเห็นว่ามีพยานหลักฐานไม่เพียงพอ ให้พนักงานอัยการทำความเข้าใจเสนออัยการพิเศษฝ่ายการบังคับคดีเพื่อพิจารณาสั่งให้รวบรวมพยานหลักฐานเพิ่มเติม โดยอาจแจ้งไปยัง สำนักงานคดี ตัวความ หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อดำเนินการก็ได้

เมื่อผู้มีอำนาจดำเนินการมีคำสั่งรับดำเนินการบังคับคดี ให้มีหนังสือแจ้งตัวความโดยเร็ว เพื่อยืนยันที่จะให้มีการบังคับคดี และแจ้งด้วยว่าหากตัวความยืนยันจะให้ดำเนินการบังคับคดี ให้ตัวความจัดส่งเอกสารที่เกี่ยวข้องพร้อมกำหนดระยะเวลาให้ตัวความดำเนินการ หากตัวความไม่ดำเนินการแจ้งตอบกลับมาให้มีหนังสือเตือนและหากตัวความยังไม่ได้ดำเนินการโดยไม่แจ้งเหตุขัดข้องหรือแจ้งมาว่าไม่ประสงค์จะให้ดำเนินการบังคับคดีต่อไป ให้มีความเห็นและคำสั่งยุติการบังคับคดี และหากเห็นสมควรจะแจ้งกระทรวงการคลัง (Ministry of Finance) ทราบด้วยก็ได้

2.4.4 การตรวจสอบสถานะของลูกหนี้ และการตรวจสอบทรัพย์สินของลูกหนี้

การตรวจสอบสถานะ (Check the Status) หมายความว่า การตรวจสอบบุคคลความสามารถในการชำระหนี้และอื่นๆ ของลูกหนี้ตามที่เห็นสมควรเกี่ยวกับการบังคับคดี ทั้งนี้ ไม่รวมถึงการตรวจสอบสถานะของลูกหนี้ในกรณีลูกหนี้ถูกพิทักษ์ทรัพย์สินเด็ดขาดหรือศาลมีคำสั่งให้ฟื้นฟูกิจการ

การตรวจสอบทรัพย์สิน (Check the Property) หมายความว่า การสืบหาทรัพย์สินและสิทธิเรียกร้องของลูกหนี้อันพึงยึดหรืออายัดเพื่อนำมาชำระหนี้ตามคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาล

โดยสรุป การตรวจสอบทรัพย์สิน และการตรวจสอบสถานะ คือ การแสวงหาข้อเท็จจริง (Fact Finding) และหลักฐาน (Evidence) เกี่ยวกับการมีอยู่ของทรัพย์สินของลูกหนี้ตามคำพิพากษาตลอดทั้งการมีอยู่และความสามารถในการชำระหนี้ของลูกหนี้ตามคำพิพากษา

ให้พนักงานอัยการหรือเจ้าหน้าที่บังคับคดีตรวจสอบสถานะของลูกหนี้ โดยมีหนังสือเชิญลูกหนี้หรือผู้มีอำนาจกระทำการแทนนิติบุคคลซึ่งเป็นลูกหนี้มาพบเพื่อทราบถึงสถานภาพปัจจุบันของลูกหนี้ตลอดจนประเมินความสามารถในการชำระหนี้ของลูกหนี้ ในกรณีที่จำเป็นให้ออกไปพบลูกหนี้ และหากเห็นสมควรจะให้ตัวความหรือผู้รับมอบอำนาจในการบังคับคดีของตัวความร่วมไปพบลูกหนี้ยินยอมบันทึกข้อเสนอดังกล่าว ให้ลูกหนี้ทำบันทึกข้อเสนอโดยลงลายมือชื่อฝ่ายเดียวไว้เป็นหลักฐาน แล้วเสนออัยการพิเศษฝ่ายเพื่อแจ้งตัวความพิจารณา ทั้งนี้ การตรวจสอบสถานะของลูกหนี้ยังคงต้องดำเนินการต่อไปจนกว่าจะมีเหตุที่ไม่สามารถบังคับเพื่อชำระหนี้ได้อีก

หากไม่พบตัวลูกหนี้ ให้แสวงหาข้อมูลที่เป็นเพื่อทราบสถานะที่ที่จะสามารถไปพบตัวลูกหนี้

การตรวจสอบสถานะและการตรวจสอบทรัพย์สินของลูกหนี้ ให้ดำเนินการตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่อธิบดีกำหนด เท่าที่ไม่ขัดหรือแย้งกับระเบียบนี้

การตรวจสอบสถานะของลูกหนี้ตามคำพิพากษา เมื่อได้รับข้อมูลของลูกหนี้ตามคำพิพากษาแล้ว จะดำเนินการออกตรวจสอบสถานะของลูกหนี้ตามคำพิพากษาเพื่อให้ได้ข้อมูลว่า

ลูกหนี้ตามคำพิพากษาดังกล่าวยังมีชีวิตอยู่หรือไม่ มีภูมิลำเนาหรือถิ่นที่อยู่แห่งใด ได้ทราบคำพิพากษา และหมายบังคับคดีแล้วหรือไม่ แล้วบันทึกลงในแบบสำรวจลูกหนี้ตามคำพิพากษา

กรณีพบตัวลูกหนี้ตามคำพิพากษา ให้สอบถามข้อมูล ดังต่อไปนี้

1) ชื่อ-นามสกุล ของลูกหนี้ตามคำพิพากษาในปัจจุบัน โดยตรวจสอบจากบัตรประจำตัวประชาชนหรือบัตรแสดงตัวอย่างอื่น

2) อาชีพของลูกหนี้ตามคำพิพากษาในปัจจุบัน

3) ชื่อคู่สมรสทั้งที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียน อาชีพและที่อยู่ของคู่สมรส

4) ลูกหนี้ตามคำพิพากษาทราบหรือไม่ว่าได้ถูกหน่วยงานความฟ้องศาลออกหมายบังคับคดี โดยให้ลูกหนี้ตามคำพิพากษาดูหมายบังคับคดีซึ่งจัดเตรียมไว้ ในกรณีนี้ หากลูกหนี้หรือทนายจำเลย หรือผู้รับมอบฉันทะ ได้ฟังคำพิพากษาและได้รับทราบคำบังคับ ถือว่าจำเลย (ลูกหนี้) ทราบคำบังคับแล้ว

5) ลูกหนี้ตามคำพิพากษามีความสามารถที่จะชำระหนี้ตามคำพิพากษาได้หรือไม่ เพียงใด เมื่อใด และโดยวิธีใด หากลูกหนี้ตามคำพิพากษาไม่สามารถจะชำระหนี้ตามคำพิพากษาไม่สามารถจะชำระหนี้ได้ให้แสดงเหตุผลและความจำเป็น

6) ในกรณีที่ลูกหนี้ตามคำพิพากษาประสงค์จะชำระหนี้ ลูกหนี้ตามคำพิพากษาทราบหรือไม่ว่าจะต้องนำเงินไปชำระที่ใด

7) แจ้งให้ลูกหนี้ตามคำพิพากษาทราบว่าหากไม่ชำระหนี้ตามกฎหมายบังคับคดีดังกล่าว อาจต้องถูกยึด อายัด และขายทอดตลาดทรัพย์สินของลูกหนี้ตามคำพิพากษาหรือซึ่งลูกหนี้ตามคำพิพากษาเป็นเจ้าของรวมอยู่ด้วย

ในกรณีที่ไมพบตัวลูกหนี้ตามคำพิพากษา แต่พบบุคคลอื่นให้สอบถามชื่อและนามสกุลของบุคคลนั้น หากเป็นผู้มีความสัมพันธ์กับลูกหนี้ตามคำพิพากษา เช่น เป็นญาติ ให้ตรวจสอบบัตรประจำตัวประชาชนหรือเอกสารแสดงตัวอย่างอื่นเพื่อเป็นหลักฐานด้วย และสอบถามข้อมูลชื่อและนามสกุล ของลูกหนี้ตามคำพิพากษาในปัจจุบัน โดยตรวจสอบจากบัตรประจำตัวประชาชน หรือบัตรแสดงตัวอย่างอื่น และสถานที่ที่จะสามารถติดต่อลูกหนี้ตามคำพิพากษาได้

การตรวจสอบทรัพย์สินของลูกหนี้ตามคำพิพากษา ส่วนใหญ่จะดำเนินการ โดยมีหนังสือไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1) เจ้าพนักงานที่ดิน กรมที่ดิน เพื่อตรวจสอบการถือกรรมสิทธิ์ที่ดินที่มีโฉนดหรืออาคารชุด หรือสิทธิครอบครองที่ดินที่มีหนังสือรับรองทำประโยชน์ (น.ส. 3 ก.)⁵⁸

⁵⁸ น.ส. 3 ก. หมายถึง หนังสือรับรองจากพนักงานเจ้าหน้าที่ (นายอำเภอท้องที่ หรือเจ้าพนักงานที่ดิน) ว่าได้ทำประโยชน์ในที่ดินแล้ว.

2) นายทะเบียนเครื่องจักรกลาง หรือนายทะเบียนเครื่องจักรประจำจังหวัด กรมโรงงานอุตสาหกรรม เพื่อตรวจสอบการจดทะเบียนเครื่องจักร

3) นายทะเบียนยานพาหนะ หรือนายทะเบียนขนส่ง กรมการขนส่งทางบก เพื่อตรวจสอบความเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์รถยนต์และรถจักรยานยนต์

4) ธนาคารออมสิน เพื่อตรวจสอบข้อมูลเงินฝากของลูกค้า

5) ธนาคารแห่งประเทศไทย เพื่อตรวจสอบข้อมูลหลักฐานของตราสารหนี้

6) ธนาคารกรุงไทย จำกัด (มหาชน) เพื่อตรวจสอบข้อมูลเงินฝากของลูกค้า

7) นายทะเบียนหลักทรัพย์ เพื่อตรวจสอบข้อมูลการถือครองหลักทรัพย์

8) บริษัท ที.โอ.ที. จำกัด (มหาชน) เพื่อตรวจสอบสิทธิการเช่าโทรศัพท์

9) การไฟฟ้านครหลวง เพื่อตรวจสอบเงินประกันการใช้สาธารณูปโภค

10) การไฟฟ้าส่วนภูมิภาค เพื่อตรวจสอบเงินประกันการใช้สาธารณูปโภค

11) การประปานครหลวง เพื่อตรวจสอบเงินประกันการใช้สาธารณูปโภค

12) การประปาส่วนภูมิภาค เพื่อตรวจสอบเงินประกันการใช้สาธารณูปโภค

13) สำนักงานบริการจดทะเบียนธุรกิจ กรมพัฒนาธุรกิจการค้า เพื่อตรวจสอบเงินค้ำหุ้นหรือเงินลงหุ้นที่ผู้ถือหุ้นค้างชำระ

14) หน่วยงานอื่นๆ เช่น องค์การบริหารส่วนจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อตรวจสอบหลักประกันที่ลูกหนี้อาจยื่นต่อหน่วยงานดังกล่าวเพื่อเป็นหลักประกันในการทำสัญญาซื้อขาย หรือสัญญาจ้าง

2.4.5 การบังคับคดีแพ่ง

เมื่อพนักงานอัยการได้รับผลการตรวจสอบสถานะ หรือผลการตรวจสอบทรัพย์สินของลูกค้าแล้ว พบว่าสามารถที่จะบังคับคตินำเงินมาชำระหนี้ได้ ให้เสนอความเห็นต่ออัยการพิเศษฝ่ายบังคับคดี เพื่อส่งข้อมูลและแจ้งให้ตัวความดำเนินการยื่นคำขอต่อเจ้าพนักงานบังคับคดี วางค่าใช้จ่ายและนัดเจ้าพนักงานบังคับคดี ไปดำเนินการ โดยให้แจ้งวันนัดดังกล่าว ให้พนักงานอัยการทราบโดยเร็ว

ในกรณีที่พบว่าทรัพย์สินของลูกค้าไม่มีริบสิทธิ หรือการติดพันอื่นใด ให้ตรวจสอบรายละเอียดพร้อมประมาณการค่าใช้จ่ายและค่าธรรมเนียมเสนอความเห็นต่ออัยการพิเศษฝ่ายบังคับคดี วางค่าใช้จ่ายและนัดเจ้าพนักงานบังคับคดีไปดำเนินการ โดยให้แจ้งวันนัดดังกล่าวให้พนักงานอัยการทราบโดยเร็ว

ในกรณีที่หน่วยงานตัวความไม่แจ้งให้พนักงานอัยการทราบภายในเวลาอันสมควร ให้พนักงานอัยการมีหนังสือแจ้งเตือนตัวความ ถ้าตัวความไม่แจ้งผลให้ทราบอีก ให้รายงานอัยการสูงสุดเพื่อพิจารณาแจ้งกระทรวงการคลังทราบต่อไป

เพื่อประโยชน์ในการบังคับคดี หากเป็นกรณีจำเป็นเร่งด่วนและไม่อาจรอให้ตัวความดำเนินการได้ ให้พนักงานอัยการมาดำเนินการไปได้เท่าที่จำเป็นแก่กรณี แล้วแจ้งให้หน่วยงานตัวความทราบด้วยการบังคับคดี หากจะต้องมีการดำเนินการทางศาล ให้สำนักงานการบังคับคดีเป็นผู้ดำเนินการ

2.4.6 การสั่งยุติการบังคับคดี

ในกรณีดังต่อไปนี้ อาจพิจารณาสั่งยุติการบังคับคดีได้

- 1) ลูกหนี้ชำระหนี้ครบถ้วนแล้ว
- 2) ลูกหนี้พ้นความรับผิดที่จะต้องชำระหนี้แล้ว
- 3) พ้นระยะเวลาการบังคับคดีตามกฎหมาย
- 4) ลูกหนี้ไม่มีทรัพย์สินที่จะชำระหนี้
- 5) มีเหตุอื่นที่แสดงว่าลูกหนี้ไม่สามารถชำระหนี้ได้
- 6) ตัวความมีหนังสือแจ้งไม่ประสงค์ให้บังคับคดีต่อไป

เมื่อมีคำสั่งยุติการบังคับคดีตามข้อ 4 ข้อ 5 หรือข้อ 6 และยังอยู่ภายในระยะเวลาการบังคับคดี และยังสามารถบังคับคดีได้ หากปรากฏว่าลูกหนี้มีทรัพย์สินที่จะชำระหนี้ได้ หรือมีเหตุที่แสดงว่าลูกหนี้สามารถชำระหนี้ได้ หรือได้รับแจ้งจากตัวความว่ายังประสงค์ให้บังคับคดีกับลูกหนี้ ให้ยกเรื่องขึ้นดำเนินการบังคับคดีต่อไป

การสั่งยุติการบังคับตามข้อ 4 ข้อ 5 หรือข้อ 5 หากมีเหตุที่จะฟ้องลูกหนี้เป็นคดีล้มละลายได้ ให้แจ้งหน่วยงานตัวความเพื่อพิจารณา

2.4.7 การยึดทรัพย์สินของลูกหนี้ การอายัดทรัพย์สิน และการขายทอดตลาด

ในกรณีที่หน่วยงานตัวความนำเจ้าพนักงานบังคับคดีไปดำเนินการยึดทรัพย์สินของลูกหนี้เพื่อนำไปขายทอดตลาดนำเงินมาชำระหนี้ตามคำพิพากษา ให้มีเจ้าหน้าที่บังคับคดีร่วมไปกับตัวความเพื่อให้ความช่วยเหลือ ปรีกษาหรือแนะนำเกี่ยวกับการยึดทรัพย์ รักษาทรัพย์ หรือการบังคับอื่นใดเกี่ยวกับการบังคับคดี ทั้งนี้ เมื่อเห็นสมควรพนักงานอัยการอาจร่วมไปด้วยก็ได้เพื่อควบคุมดูแลให้การบังคับคดีมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ในกรณีต้องดำเนินการอายัดทรัพย์สิน ให้พนักงานอัยการเสนอความเห็นต่ออัยการพิเศษฝ่ายบังคับคดีเพื่อพิจารณาและลงนามในหนังสือแจ้งหน่วยงานตัวความดำเนินการอายัดทรัพย์สินโดยเร็ว แล้วเสนออธิบดี (Director General) เพื่อทราบ

ส่วนการขายทอดตลาดทรัพย์สินของลูกหนี้ตามคำพิพากษา ให้พนักงานอัยการแนะนำหน่วยงานตัวความหรือผู้รับมอบอำนาจเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการได้รับเงินมาชำระหนี้ตามคำพิพากษา และให้หน่วยงานตัวความหรือผู้รับมอบอำนาจนั้นเป็นผู้ตัดสินใจ

การขายทอดตลาดทรัพย์สินแต่ละครั้งที่มีราคาประเมินของเจ้าพนักงานบังคับคดีที่มีราคาต่ำกว่าห้าแสนบาท พนักงานอัยการอาจมอบหมายให้เจ้าหน้าที่บังคับคดีดำเนินการก็ได้โดยขั้นตอนต่างๆ ที่กล่าวมาตามระเบียบสำนักงานอัยการสูงสุดว่าด้วยการดำเนินการบังคับคดี พ.ศ. 2555 ให้นำไปใช้กับกรณีการบังคับคดีปกครอง การบังคับคดีแพ่งเนื่องคดีอาญา และการบังคับคดียึดทรัพย์สิน ใช้ค่าปรับตามคำพิพากษาในคดีอาญาด้วย

เมื่อวิเคราะห์ระเบียบสำนักงานอัยการสูงสุดว่าด้วยการดำเนินการเกี่ยวกับการบังคับคดี พ.ศ. 2555 จึงสรุปได้ว่ามีขอบเขตการดำเนินการเกี่ยวกับการบังคับคดี ดังนี้

1) การดำเนินการเกี่ยวกับการบังคับคดีแพ่ง แทนรัฐบาลหรือหน่วยงานของรัฐซึ่งเป็นเจ้าหนี้ตามคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลที่พนักงานอัยการได้รับดำเนินคดีให้

2) การดำเนินการเกี่ยวกับการบังคับคดีปกครอง แทนรัฐบาลหรือหน่วยงานของรัฐซึ่งเป็นเจ้าหนี้ตามคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลที่พนักงานอัยการได้รับดำเนินคดีได้

3) การดำเนินการเกี่ยวกับการบังคับคดีแพ่งเนื่องคดีอาญาตามคำพิพากษาหรือคำสั่งในคดีอาญา แทนรัฐบาลหรือหน่วยงานของรัฐ ซึ่งเป็นเจ้าหนี้ตามคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลที่พนักงานอัยการเป็นโจทก์

4) การดำเนินการตามที่พนักงานอัยการเห็นสมควรเกี่ยวกับการบังคับคดีอาญา เฉพาะในส่วนของกรณียึดทรัพย์สินใช้ค่าปรับตามคำพิพากษา

5) ให้ความร่วมมือในการบังคับคดี กรณีผิดสัญญาประกันต่อศาลและประกันรับสั่งของไปดูแล

2.5 กำหนดระยะเวลาในการบังคับคดี

ในคดีแพ่งและคดีปกครอง การบังคับคดีเจ้าหนี้ตามคำพิพากษาหรือคำสั่งต้องร้องขอให้บังคับภายใน 10 ปี นับแต่วันมีคำพิพากษาหรือคำสั่งโดยอาศัยและตามคำบังคับที่ออกตามคำพิพากษาหรือคำสั่งนั้น (ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 271) การดำเนินการบังคับคดีของเจ้าหนี้ตามคำพิพากษาหรือคำสั่งต้องดำเนินการตามวิธีการบังคับคดีให้ครบถ้วน ได้แก่

- 1) ร้องขอให้ศาลออกหมายบังคับคดี
- 2) มีการส่งมอบหมายบังคับคดีให้เจ้าพนักงานบังคับคดีแล้ว

3) เจ้าหนี้ตามคำพิพากษาต้องแถลงต่อเจ้าพนักงานบังคับคดีเพื่อขอให้มีการยึด หรืออายัดทรัพย์สินของลูกหนี้ตามคำพิพากษา

เมื่อเจ้าหนี้ตามคำพิพากษาหรือคำสั่งได้ดำเนินการดังกล่าวครบถ้วนแล้วเจ้าพนักงานบังคับคดีก็สามารถดำเนินการต่อไปได้แม้พ้นกำหนดระยะเวลา 10 ปี แล้วก็ตามและไม่เหตุให้เจ้าหนี้ตามคำพิพากษาหมดสิทธิในการบังคับคดี (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 7262/2542)

ระยะเวลา 10 ปี ดังกล่าวเป็นกำหนดมิใช่อายุความ ศาลมีอำนาจขยายหรือย่นระยะเวลาตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 23 ได้เมื่อมีพฤติการณ์พิเศษ

ระยะเวลาการบังคับคดีภายในสิบปีนับแต่วันมีคำพิพากษาหรือคำสั่งนั้นกรณีจำเลยมีหลายคนต้องเป็นคำพิพากษาหรือคำสั่งถึงที่สุดของจำเลยแต่ละคน (คำพิพากษาศาลฎีกา ที่ 4741/2539, 7190/2538)

สำหรับในคดีอาญาผู้ใดต้องโทษปรับและไม่ชำระค่าปรับจะต้องถูกยึดทรัพย์สินใช้ค่าปรับนั้นจะกระทำภายในกำหนด 5 ปีนับแต่วันที่มีคำพิพากษาถึงที่สุดตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 99